

Почетак 1.
1948 / књ. св.
362. 7

у готову.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ
СРПСКЕ

С Е П Т Е М Б А Р

1 9 4 8

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕДНИШТВО

ЖИВОЈИН БОШКОВ

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ

ЖИВАН МИЛИСАВАЦ

БОШКО ПЕТРОВИЋ

БОГДАН ЧИПЛИЋ

За уметничку опрему

МИЛИВОЈ НИКОЛАЈЕВИЋ

„Летопис Матице српске“ излази 10 пута годишње у месечним свескама од четири штампана табака (сваког месеца сем јула и августа),

Годишња претплата за чланове Матице српске износи 150 динара, за нечланове 170 динара. Цена једноме броју у књижарској продаји 18 дин.

Претплата се може положити у свакој пошти на чековни рачун бр. 3-906.036

Уредништво и администрација

НОВИ САД

Трг народног хероја Светозара Марковића 19

Телефон: 30-24

Одговорни уредник:

ЖИВАН МИЛИСАВАЦ

Изд. бр 25747

ПРОФЕСОР

— Ви сте пензионисани, — рече директор гимназије после дугог увода професору Самарцићу. Из ходника је допирао жагор ђака, јер је био одмор.

Професор Самарцић се диже из фотеље и стајаше ћутећи неколико тренутака, сићушан и мален као да хвата равнотежу. Све му се окретало, а нешто болно стегло му тело; ниједну реч није могао да изговори. Изгледао је висок али је директору једва био до рамена. Лице му дугуљасто, зборано, очи црне, уши велике, а коса и бркови проседи. Из кратких, искрзаних рукава излазиле су шаке са дугим прстима, а на судланицама било је много дебелих, љубичастих жила. »Морам да идем«, врзла се стално по глави професора Самарцића једна једина мисао и постајала је све тежа и све болнија. Примећивао је само онај шум из ходника, оно зујање, топло, живо, које је слушао већ толико година.

— Вредно сте и пожртвовано радили, имате преко тридесет пет година службе, па сте заслужили да се одморите. Није лако борити се с децом, толико сте година радили, а колико је то тешко ја најбоље знам. Не мислим да вас дуго задржавам, иако нема довољно наставника, разрешићу вас одмах дужности, — додаде директор, устаде и приђе столу не слутећи шта се дешава у професору Самарцићу. Он је стојао непокретан поред фотеље и неспособан ма шта да каже. Одједном, кад је скупио снагу, поклони се и брзо изиђе из канцеларије ситним корацама не рекавши директору ништа. То пре подне није предавао ни испитивао, већ је седео за катедром, ћутао и гледао децу како разговарају. Није био способан да говори. А видео их је добро, видео свако лице, сваки њихов покрет, ма да је изгледао отсутан. Волео је нарочито њихове очи, по њима је знао да ли га слушају или не, по њима је могао много шта да прочита и сазна. Ово су били последњи тренуци у гимназији, и он је болно уживао слушајући жагор ђака сливен у један звук који га је увек потсећао на кошницу пуну пчела. После недељу дана, на свечаној седници професорског колегијума, опростио се професор Самарцић од колега. Они су били свечани, честитали су му што иде испунивши тако плодним радом своје године и сматрали су да је пензију потпуно

заслужио. А затим се опростио од својих ђака; имао је пет одељења: два првог и трећег разреда и једно осмог. У разредима је била тишина кад им је саопштио да иде и да ће им отада предавати други професор. Само у првом разреду устао је Свиркош, крупних, плавих очију, белог лица, са немирним чуперком косе на челу, што никако није хтео да се смири и легне, и рекао:

— Па како ћемо ми без вас?

Свиркошев глас је дрхтао, и професор Самарцић који је успео све до тог тренутка да се уздржава, да се стегне, сад одједном осети како му сузе замаглише очи. Окрену се у страну, извади марамицу, гласно избриса нос, смири се мало, па онда рече како на његово место долази професор Милијашевић, и треба да га слушају и да уче. Причао им је после тога последњи пут најновију лекцију о Македонији. Рекао им је да је тамо провео двадесет година, да познаје свако место, сваку реку и сваку планину. Гледао је лица и очи те деце и осећао како плаче нешто у њему унутра. А кад се час свршио, ђаци су га испратили узвицима:

— Живео професор Самарцић.

У ходнику није више могао да издржи, грунуле су му сузе на очи, грчевито је стегао каталог, наслонио се на зид и марамицом брисао нос и очи да други не виде како он плаче.

Отишао је кући као тежак болесник. Недељу дана, от како му је директор саопштио да је пензионисан па све до разрешења, стално се надао да ће се нешто изменити, али сад је знао да је крај и да више нема промене. Код куће су га дочекали ћерка Смиља, студенткиња и Ива, гимназиста; били су пажљиви, тихи, јер су по лицу свога оца видели колико му је тешко. А знали су да је недељу дана боловао, и да му је сваки дан било све теже.

Напољу је почело пролеће, трава се зеленела, воћке су цветале стојећи беле, широке, а сунце је било све топлије. Ветар је дувао свеж и мирисан, небо се неколико пута мењало преко дана: час ведро, час облачно, киша би изненада пљуснула, па исто тако престала.

И професор Самарцић поче да живи као пензионер. Најтеже му је ујутру, устане рано, небо се изнад Београда прелива љубичастом бојом, и почне брзо да облачи, журним, старачким покретима, па одједном застане, уморно спусти руке поред себе, као да је парализован. Сети се да је пензионисан, не мора да жури у гимназију, и ухвати га ужас: куда жури, зашто жури? Нико више њега не чека. И очајан дође до прозора, стане и гледа Београд који се пружио пред њим. Становао је испод Звездаре па се одатле види цео Београд. Ујутру је све чисто, распознају се јасно Чукарица

и један лук Саве, светао као сребро, равница око ње, део према Железничкој станици, средиште Београда где су се указивали кубе Скупштине, Маркове цркве и Албанија; на левој страни у таласима су се пели Топчидерско Брдо, Вождовац, Лекино Брдо, а иза њих се назирала Авала. Волео је то раније да гледа професор Самарцић, и свако јутро је неколико минута стајао на прозору и посматрао како се мравињак кућа распрштао на све стране. А кад је донет Петогодишњи план, проучио га пажљиво, па је знао шта ће да се гради у Београду и на коме месту. И често је гледајући Београд затварао очи, претварао све у визију, а визију у стварност. И тада је видео јасно онај Београд који ће да се подигне, и своје ђаке који су већ постали људи.

За време окупације био је пропао, погрбио се, лице му се осушило, кожа се залепила за кости, а сузне очи изгубиле у дупљама. Глас му ослабио, претворио се у шапат. Али коса му ни тада није била седа, него тек прошарана неком седином. Људи су говорили да је професору Самарцићу душа у носу; климали су главом, кад је пролазио, и сваки дан мислили сутра га неће видети. А кад је дошло ослобођење, за неколико недеља професор Самарцић се потпуно изменио, не да се подмладио него као да се поново родио. Исправио се, лице му се затегло, а његове очи сад су гледале право у човека. Чим је Београд ослобођен, професор Самарцић је почео да ради не штедећи себе, иако је био слаб. Али ускоро је приметио да му рад не само није сметао већ је доносио здравље, снагу и радост. Раније се професор Самарцић није бавио политиком, био је далеко од људи, никога није знао осим књига, ђака, професора из колегијума и рођака, а сад је упознао целу своју улицу и још многе друге људе. Сазнао је како живе, и сваки час је откривао нешто ново. Школа је постала за њега сад нешто друго, у свакоме свом ђаку видео је човека коме ће он да помогне да постане човек. Све оно што је раније понављао механички не осећајући садржину, сад је осећао као истину, и чега се год прихватио, јасно је видео како ствара. Од јутра до мрака био је на ногама, ведар и чио; пре подне на часовима у гимназији, а после подне на конференцијама или читалачким часовима. Ускоро је био незаменљив у своме крају, свуда је било потребно његово мишљење и његова акција. Изабрали су га за секретара улице, иако је било много млађих. Увече, кад дође кући, како легне тако се ујутру пробуди, али устане свеж, ведар и лак. Одавно је био удовац, па је стекао навике да економише временом и енергијом, али у гимназији ништа није штедео: ни време, ни снагу, ни глас, ни живце. Ако је било потребно, подвикнуо би, и ђаци су се чудили како Иницијатива (тако су га звали после осло-

бођења) уме да буде строг. То име је добио кад је једном Илији подвикнуо: »Шта се вртиш као иницијатива?« Отада је професор Самарцић постао Иницијатива, а то је стварно и био. Баци су га волели, јер је много знао, путовао и видео, а умео је лепо да прича. Његови часови земљописа, кад им је причао о нашој земљи или Европи, Азији, Африци и Америци, били су право задовољство и за њега и за ђаке. Њега су одушевљавале широко отворене очи његових ђака, њихова занета лица, па је поново с њима путовао и живео. То је било пре подне, а после подне је био с људима, женама и омладином из рејона; док је пре подне предавао, учио друге, после подне је и он био ученик. Много је то личило на школу, али професор Самарцић је брзо научио па је и после подне био професор, ма да то никад нико није осетио, јер је мирно и стрпљиво расправљао најбезначајнија питања. Волели су га због ведрине с којом је свему прилазио, због његовог осмеха, а нарочито због његове пажљивости. Све се у његовом крају брзо свршавало, свака директива; он је изводио највише људи и жена на рад. Умео је да их убеди да раде за себе, да им дочара радост кад покажу зграду или улицу која је њихово дело. А радио је и он, али ту се однос мењао — као да је то била велика породица и сви они људи и жене — његови синови и кћери — нису му давали да се премори или озноји, а кад то више нису успевали онда су му на једној конференцији просто забранили да ради. Био је стално пример за цео крај. »Кад може професор Самарцић зашто ја не бих могао« говорили су често људи, а друге су опомињали: »Еј, па то ради професор Самарцић, стар човек, а ти не можеш!« — и људи који су се устезали и гледали да се извуку, нису више могли, и давали су све од себе.

Професор Самарцић имао је две ћерке и једног сина; старија ћерка била је удата, није живела с њима. Млађа ћерка, син и професор били су породица. Син није био богзна какав ђак, више је од школе волео игру. Ћерка је студирала технологију и сви су је волели, много је личила на Самарцића и физички и духовно. У њој је професор Самарцић имао и утеху и срећу и радост. Она је била његова домаћица, његов помоћник и са њом је све расправљао. Заједно су претресали све проблеме који су се појављивали, а било их је много, сваки дан их је доносио, свака седница. Решавали су заједно, и готово нису грешили, јер је на једној страни било искуство, знање и памет, а на другој занос, одушевљење и љубав, па су налазили оно тачно и право.

Сваки дан је доносио професору Самарцићу понеку радост, час би Смиља положила испит, час би он остварио нешто што и сам није очекивао да ће успети. Осим тих крупних радости било је и ситних, а они су умели да уживају у

њима, и да се радују. Једино Ива, син професора Самарџића, учинио би понешто што је мутило расположење и непрекидну срећу и ведрину. На испиту је пао кад је полагао малу матуру. То је заболело професора Самарџића, али Иви ништа ружно није рекао само га је посаветовао: »Синко мој, ако хоћеш да будеш човек, мораш да учиш. Најлакша ствар у животу је школа«. И још нешто је додао, али као да не говори сину већ човеку. За време лета бринули су се за Иву и он и Смиља, помагали му, и ујесен Ива је положио.

Али за две недеље, откако је пензионисан, професор Самарџић се много променио, остарио, погрбио се, изгубио се осмех с његова лица. Пријатељи и другови, кад га сретну, честитали су му пензионисање, а нису ни слутили да цепају његову најболнију рану. »Добро је, на време су вам дали пензију. Одморите се сад, поуживајте«. А професор Самарџић је слушао, климао главом и стално осећао како би плакао.

Ујутру, кад се дигне, тражио је увек гимназију, и кад би је нашао, није је више испуштао из вида. Трудио се да види ђаке, али није успевао, виделе су се околне улице и кров гимназије. Недељу дана није издржао, већ је једног јутра пошао као обично путем за гимназију. Сретао је ђаке и неки су га поздравили цвркућући као птичице: »Добро јутро, господине професоре«. Зграда га је дочекала хладна и сива, као да је говорила: »Ти овде немаш више никаква посла!«. А професор Самарџић је слушао оно њено брујање као из кошнице. Знао је он ту кошницу, толико година је слушао, а сад је туђин. Протрчао је готово поред улаза да га не виде колеге, јер су му очи биле пуне суза. Онда је чуо звоно. Сад улазе професори носећи каталог. И одједном сетио се тренутка како долази до врата учионице, унутра ларма, понеки глас искочи, вине се, па се настави брујање. Руком хвата за кваку, отвара врата, улази и настаје тишина, чудна и топла. Осећа све очи на себи, долази до катедре и седа ставивши испред себе каталог. Колико је то лепо! Професор Самарџић застаде задихан, нешто га стегло и ухвати се за зид. А кад је дошао до даха готово је отрчао кући. Више се није усуђивао да пође до гимназије, плашио се застаће, неће моћи да издржи, и заплакаће. А желео је тако да оде, да осети онај мирис прашине у учионицама и ходницима. Целога дана све су му мисли кружиле око школе. Сећао се неких ликова, иако је прошло много година, урезали су се дубоко. Колико је деце он упознао за четрдесет година! Шта ли је са Миланом, црним и мршавим дечком? Становао је на Чукарици. И као да сад види његове очи, светле и црне. Увек је био ошишан, прљавих руку, али је био добар ђак. О њему више никад ништа није чуо. Све-

та је већ лекар, не би га ни познао да му се није сам јавио, кад је лежао у болници. Потсетио га како је у разред донео жабице, запалио, и оне су почеле да пуцају. Па онај Миша са наочарима што је добро знао све марке аутомобила и што је побегао са још два друга у Африку. Тамо нису стигли, пронашли су их у Скопљу и вратили кући. Ма да није хтео да мисли на окупацију, јер га је сећање на њу увек потресало, ипак није могао да одагна лица Воје и Младена. Воја је био вижљаст, сув, глас му је био час шиштав, час пискав, час дубок — мутирао је. Младен је био омален дечак, округлих образа, живих, ситних очију и брзих покрета. Обојица су били осредњи џаци и често су изостајали са часова. На часу су гледали у њега, били пажљиви, али он је знао да га не слушају и да мисле нешто друго. Једнога дана дошли су агенти специјалне полиције и одвели са часа Младена и Воју, а после недељу дана чуо је да су стрељани на Бањици као комунисти. Воја је имао четрнаест година, а Младен петнаест.

Јављало се много нових лица, светлих очију, тршаве косе, немирних покрета. Све их је добро знао, иако се никоме више није сећао имена. Пуна их је била соба, жуборили су њихови гласови. Знао је и надимке које су му давали ђаци. У Скопљу, док је још био млад, звали су га Јагуар, у Велесу и Битољу Фици, а у Београду после ослобођења Иницијатива. И час се смешио, час су му се очи пуниле сузама, јер се осећао као дрво ишчупано из корена. Он не може да живи без школе, без оне галаме, без оних румених и бледих лица и светлих очију. То је био његов живот и извор његовог живота.

Другови у Фронту где је сваки дан био, приметили су да се мења, слаби, па су га питали:

— Шта је с вама, професоре? Да нисте болесни? Променили сте се много, ослабили сте!

— Ништа ми није, — одговарао је професор Самарџић. и плашио се да га и овде не отстране од рада, јер су му већ давали неке дужности на којима се није много замарао. То га је у исто време и дирало и вређало, али му је било јасно да му желе добро и да га заклањају.

Месец дана је тако прошло и професор Самарџић је много оронуо, постао прави старац. Цело пре подне је седео поред прозора и гледао у Београд пред собом, мислио о животу и смрти и сањао о ономе што ће да буде, али је знао да он то неће дочекати. Неће видети ни Београд који је већ почео да се гради на обалама Саве и Дунава. Губио је вољу за све, чак ни новине више није читао, а пре их је прегледао од прве до последње стране бојећи се да нешто не пропусти. Сад су новине лежале поред њега, само је ба-

цио поглед на њих и прегледао наслове. Кућа празна, нигде никога: Смиља је по цео дан на универзитету, а Ива у гимназији. Долазили су понекад рођаци и чудили се шта му је, сад бар треба да ужива. Не ради, а прима пензију, не замара се, не муче га више деца, не мора да се гњави с њима и да им даје двојке и петице. Самарцић би им рекао како би пристао да му смање плату, само да га оставе и даље да ради у гимназији и да буде с децом, али стидео се тога, па је пробао да им објасни свој случај теоретски, наводио је како је сад његов живот изгубио циљ. Они се нису слагали с њим, тврдили су да им је идеал да не раде а да могу да живе. Никако нису могли да се сложе, они су знали једно а он друго, били су два света.

Често се ноћу будио, није више спавао мирно као раније. Пробуди се и мисли, окреће се, хоће да заспи али не може. И ујутру кад устане, уморнији је него кад је легао. А нема више шта ни да мисли, врти се око неких безначајних ситница или се сети окупације, Немаца, сталног понижавања и бомбардовања, па га све то доводе до ужаса. Једне ноћи се опет тако пробудио, глава му тешка, руке и ноге уморне, окретао се, обртао, али сан не долази. И одједном му паде на памет мисао да упути молбу министру да га поново прими у службу и да повуче акт о пензионисању. То га обрадова и лежећи састављао је молбу, наводио како се осећа још способним да ради и како хоће да ради. Заспао је с тим мислима и сањао разред пун ђака. Седи он за катедром, ђаци пред њим, очи им отворене широко, и он им прича о Кини, где се људи боре за слободу сада као што смо се и ми борили. Чује сам себе, слуша као да је он нешто треће, и допада му се то што прича. И као да није то он него Милан из треће клупе што седи поред самог прозора. А он седи у ђачкој клупи и слуша.

Ујутру се професор Самарцић пробудио ведар и чио, сетно се свега, па је одмах сео за сто и почео да пише молбу својим лепим рукописом. Зачас је саставио, речи су се низале једна за другом. Све је рекао што му је лежало на срцу: може још да ради, жели да ради, то је његов живот и без рада и гимназије не може да живи. Навео је како нема много професора, па зашто он да иде у пензију. На крају је ставио да је он у школи провео цео свој живот, па ту жели и да умре.

Кад је прочитао оно што је написао, био је задовољан, и журећи пошао из куће. Ломио се само да ли сам да однесе молбу у министарство или да је пошаље поштом. Одлучи се да пошаље лично министру: Узео је марку, залепио на молбу и предао у пошти препоручено писмо на адресу министра просвете. Кући се враћао први пут миран као раније док је

био професор. Прошао је поред гимназије и она није била више онако хладна и сива. Желео је да види некога од колега и да поразговара мало о ђацима, али никога није срео. Био је сигуран да ће се опет вратити у гимназију, чак је израчунао да ће одговор стићи најдаље за месец дана.

Оживе професор Самарцић, вратило се његово добро расположење, све га је занимало, у свему је налазио задовољство. Није више био ни малодушан ни стидљив, и лукаво је измислио да има посла у гимназији, па оде до директора и затражи неке податке из службеничког листа као да су му потребни због регулисања пензије. У гимназији је осетио онај њен мирис у ходницима и чуо зујање измешаних гласова које је толико волео. Директор га је дочекао с пажњом, а колеге, које је видео, чудиле су се што никако није свраћао, што их је заборавио. Узгред се распитивао да ли има довољно наставника. Директор му је опширно причао како су после његовог пензионисања отишли Симовић и Марић, обојица су премештени, па нема довољно наставника. Радосно је слушао професор Самарцић и био је још сигурнији да ће га вратити. Кад је изишао из директорове канцеларије, био је одмор и деца су куљала из разреда пунећи ходнике као жива, брбљива река. Професор Самарцић се нашао међу њима, није могао да се извуче одмах, а није ни желео. Стотине разних глава, очију, гласова, све се то сливало у реку, биће које је он тако добро познавао. Нико га није додирнуо, сви су га обилазили, а неки су га поздрављали својим пискавим гласовима: »Добар дан, господине професоре«, као да је он још ту и да им предаје.

Полако је изишао из гимназије, срећан и задовољан, и пошао уз брег ка своме стану. Дан је био топао, трава се зеленела поред пута, а на једном месту угледа гомилу мравва како су прекрилили земљу, црни и ситни; у некој журби кретали су се једни на једну а други на другу страну. Професор Самарцић застаде и гледаше их дуго. Ветар је дунуо, и поред самог пута зашумело је жито, високо и зелено. »Све има циљ, све је ради нечега«, помисли за тренутак, па настави: »Ето, и ја сад имам циљ. Радићу, ствараћу генерације и генерације, учићу их, постаће људи. Зашто да седим и не радим ништа сад кад је сваки човек толико потребан! А ја могу још да радим, и то ми је исто што и здравље«. Корачао је не осећајући ни узбрдицу ни топлоту, све је око њега била велика школа у којој су сва бића ђаци: мрави, жито, ветар, облаци, бубе, птице, Београд и он, професор Самарцић. »И док ради и ствара, све је срећно, а кад не ради, живот је празан као смрт. Све је у покрету овде, све живи и ствара. Е, то ја хоћу, ништа друго, само то«, мислио је у себи професор Самарцић. Ушао је у стан, празан и пуст, јер

су Смиља и Ива били још у школи, али све је изгледало друкчије. Дошао је до прозора и погледао доле на Београд већ у магли прашине из које су погдегде стрчале високе куће, а доле сасвим у дну, на десној страни, видео се светао лук Саве. И пред његовим очима Београд се измени: сви они празни простори поред Саве испунили се кућама, широким, асфалтираним улицама и дрвередима.

Кад је дошла Смиља није могао да издржи већ јој је све рекао, а она се обрадовала, загрлила га и пољубила.

— Татице, што ми то ниси казао, могао си и раније да напишеш молбу.

Дуго су разговарали и професор Самарцић је својој ћерки отворио цело срце, испричао јој шта је све препатио, како се осећао и шта је све мислио. Смиља се смешила сузних очију, срећна, видећи свога оца опет радосног и чилог као што је био раније. Била је сигурна, као и он, да ће га поново поставити за професора.

Првих дана професор Самарцић није ништа очекивао, био је спокојан, радио је у Фронту живо као и раније. Био је то исти онај професор Самарцић кога су упознали после ослобођења. Одлазио је на радилишта с групама као евидентичар и радовао се свему. Нарочито га је одушевио нови Београд и о томе је стално причао:

— Ниче већ, а за неколико година нећеш више познати. Израшће ту палате, улице, кејови, паркови. Еј, што нисам млађи, па све то да видим, — завршавао је професор Самарцић, али у његовом гласу није било жалости ни туге, већ само констатација нечега што је природно.

После петнаест дана професора Самарцића је ухватила нервоза, цело пре подне је очекивао да неко дође и донесе акт којим се поставља за професора. Чим зазвони звонце скакао је и отварао врата очекујући да њега траже. Понекипут, кад би чуо да звоне у другом стану, отварао је врата мислећи да то њега траже, па су погрешили. Али њега нису тражили. Увече се разговарао са Смиљом и заједно су се тешили да не може тако брзо да се донесе одлука у министарству, јер тамо није само његова молба, него их има на стотине. Али сутрадан је још с већим нестрпљењем чекао и скакао, ако само чује кораке уз степенице, отварао врата и дочекивао оне што се пењу. Њега нису тражили, њега нико није тражио. А кад је прошло месец дана професор Самарцић сасвим изгуби наду да ће га поново поставити за професора. У то време престали су и његови разговори са Смиљом, није га више тешила, избегавала је и да помене молбу, јер је видела колико га то узбуђује. А професор Самарцић је ишао по кући као сенка размишљајући стално да није нешто погрешно у молби. Памтио је готово целу са-

држину и анализирао реч по реч, реченицу по реченицу, и све што је написао била је истина. Највише се задржао на последњој реченици где је рекао да му је место у школи до год може да ради и да жели да умре за катедром. Можда то није требало да напише, неће му веровати и могу да помисле ко зна шта. У то време посетили су га другови из Фронта, распитивали га о здрављу и да ли му што треба од рубља, јер се деле бонови, а он је старији човек. Професор Самарцић је захвалио и одлучно одбио.

Поново га ухватио ужас и све је било празно пред њим. Једино је уживао у Смиљи кад дође с универзитета, па му прича шта тамо раде. Било је безброј напора, организационих грешака, пожртвовања и стваралачког рада. Одлазио је у Фронт, али тамо су га одједном растеретили свих дужности због старости. И ту је био пензионер. Поразговарао би мало, па се враћао кући осећајући у себи потпуну пуштош. Ниједном више није засузио, а било му је још горе. јер је сад потпуно изгубио наду. Месец дана је прошло от како је поднео молбу и да су хтели могли су да га поставе. Стално је седео поред прозора и гледао Београд који се пред њим разливао, грчио уским улицама и бреговима пео у небо. Једног јутра устао је рано и пошао у шетњу, отишао чак до Цвијићеве улице и видео темеље палата што се граде. Али он је непотребан. Сетио се тада неке књиге о старцу који је хтео да се подмлади хормонима. Ето и он је старац, али му нису потребни хормони већ само деца и рад с њима, да буде делић великог стваралачког рада. Не жели он оно што је желео тај старац из књиге, да живи и ужива задовољства живота, већ да ради и ствара. Људи су различити, има можда и таквих какви су у тој књизи описани. Све време је то мислио враћајући се кући. Кад је ушао и затворио врата, зазвонило је звоно, професор Самарцић се тргао, али није веровао да код њих звони, него у суседном стану, јер пре подне нико не долази. Али звоно је опет зазвонило. Устао је, дошао до врата и отворио их. Пред њим је стајао човек држећи неке хартије у рукама.

— Хтео сам професора Самарцића.

— Ја сам, — одговори Самарцић.

— Донео сам вам акт из министарства просвете, — рече човек, а Самарцић задрхта, нешто јурну по целом телу, обузе га ватра и радост, али и страх да га нису одбили. Није знао ни кад је потписао, ни кад је човек отишао, тек је био потпуно свестан себе кад је ушао у собу. У руци је држас четврт табака хартије, дуго није смео да га прочита, па се одлучи, једним погледом прелете цео текст. И заустави се на једној јединој реченици:

... Милош Самарцић, професор у пензији, поставља се за професора...

Сузе му напунише очи, руке почеше да дршћу, и он заплака као дете. »Још ћу да радим... Знао сам да ће ме поставити, знао сам...« — понављао је кроз сузе. Онда поче да се спрема, обуче свечани капут, јер мора одмах да се јави на дужност.

Брзо је изишао из куће и пошао у гимназију низ брдо, празним улицама. Око њега је све било зелено, небо ведро, а Београд се у долини блистао на сунцу, док су се куће гурале једна уз другу хрлећи у небо. Професор Самарцић је гледао, очи су му још биле пуне суза, а куће су се разливале, расле, као да су живе, и све су биле везане светлим, дугиним бојама. Ветар је дувао, благ и топао, шумио у грамама, а професору Самарцићу се чинило да чује брујање гласова из разреда који зуји као кошница пуна пчела, и да је он опет у тој кошници.

Миливоје Ристић

ИСПОВИЈЕСТ У СУМРАКУ

У тишини, што је настала, у шкртој штурој свјетлости некако жућкастој попут свијетла воштаница по црквама, Бебино лице без шминке и ружа, шиљасто и бијело-блиједо с великим, црним подочњацима, стиснутих усана као у напрегнутој тихој срџби, наузмак и подигнуто на лежају, изгледало је силно разјађено и уморно. Ни трага није биле оне њене уобичајене ведре веселости, оне малко чапкунасте безбрижности задовољног и сретног божјег створења, кога не море никакви јади, никакве тегобе и сумње — већ ужива у својој младости и љепоти пуним грудима блажено и мирно, као да је живот непрекидна светковина.

Лежала је ту пред њим посве интимно, природно и људски. Није то лијепа разгледница, дјевојка из боље куће, која пази на своје кретње, нити друштвено биће с маском и претворношћу, већ мала женица, женка, коју нешто мучи, коју боли глава и којој је све свеједно. И у томе свом јаду, својој уморној тузи, која је тихо избијала из цијеле ње овако полегле по дивану с поднимљеним рукама и склопљених очију, док су јој се мала прса узбуркано таласала, изгледала му је много љепша, много краснија него иначе. Тко ти га знао, шта се све може да мота по тим женским мозговима! Родинан одлучи причекати.

— Зашто не запушиш, трже се она, осјетивши да ју Родинан гледа.

— Хвала, узет ћу!

— Ти си врло смијешан младић.

— То су ми и други рекли.

— А што, јеси ли опет у кога заљубљен?

— Не.

— А у мене?

— Па ти си ми као сестра.

— Браво!

Беба му се топло примаче, — и никада се ја нисам ни с ким поразговарала пријатељски, својски. Никад да се сјетим тебе. А ти си ми једини пријатељ, једини, коме је срце чисто. — Она се љутито прекиде. Дисала је ужурбано и нагло. — Ах увијек сам жудила открити се некоме, тко би ме

разумио, никоме, тко би ме гледао не као жену него као пријатеља. Досадили су ми ти љубавни изливи, сентименталне јадиковке. Молба на уснама, похота у очима. Сви су само цвилили. Кажу, да није лијепо видјети жену кад плаче, а тек што да се рекне за мушкарца. И све оне којекакве гесте као на позорници, у каквој оперети или мелодрами, глава међу рукама, трзање раменима, избечене очи као у печеног овна, најпослије чак и револвери. Револвери, драги мој! Сви осим... па да шта се ја ту пред тобом пренемажем, а позвала сам те једино за то. Ти знаш, ти знаш, како је тешко рећи одмах нешто, што ти лежи на срцу, што те тишти. Мораш разговарати о свему и свачему, та како ћемо забога с неба па у ребра.

Најједном му се принесе: — Знаш ли ти, зашто сам те позвала?

— Па домишљам се по прилици. Што се догодило?

— Све и ништа. Ти дакле не знаш.

— Да је у вези с Ненадом, даље не...

— Стани! Кад си био задњи пут с њим?

— Синоћ.

Беба се зачуди, чак се подиже сва пренесећена: — Синоћ, кажеш. — Родинан заусте, да нешто рекне. — Причекај, причекај. Махну она на њега руком скоро љутито. — Синоћ (она је то синоћ, као да не може доћи себи, понављала већ по трећи пут, трудећи се сва да нешто рекне што ју је одавна морило, нешто, што је проваљивало из ње, и зашто је тражила праву ријеч)... ништарија. Не говори, не говори. Је ли ти што говорио о мени? Гдје сте били? Уопће јесте ли се задњих дана састајали? Све ми реци, све, разумијеш ли. Ради тога сам те једино и звала. — Она поче нервозно палити цигарету. Та знаш ли ти, не — прво ми све исприповиједај. Најбоље почни испочетка, онда, кад смо се нашли с њим прије мјесец дана у Максимиру. И ти си се онда с њим први пут видио, откад је у Загребу, зар не? Хајде дакле, али брзо и јасно, немој одуљивати, а последије ћеш ми потанко растумачити...

Родинану је било све то необично, а нарочито та Бебина ужурбаност и уплахирена љутња. Шта ли је то између ње и Ненада, јер нешто мора бити по сриједи. Иначе се свако не говори, не рекне тако брзо и лако — »ништарија«. Родинан погледа Бебу с извједљивошћу: — Па ту нема ништа особито да ти кажем, нећеш ми вјеровати, али ја сам био одонда у Максимиру по први пут синоћ с њиме, а и то сам случајно на њега на улици натрапао. Осјетио сам само да он нешто проживљује, нешто посебно и своје и за њега силно важно. Али шта? Не знам, брзо се је опростио и нестало га је као сјене. Ето ти, то је све...

Беба је устала и ходала узнемирено по соби, док је говорио: — Врло занимљиво, силно занимљиво кимала је главом. Онда стаде пред њега жарких, пресвијетлих очију уносећи му се у лице тако да га је скоро додиривала вितिцама своје свијетло-плаве косе. Ухвати га потом чврсто за раме. — Да ти не лажеш, да те он није упутио, што ћеш преда мношћом говорити, ако те састанем? Све је то он могао лијепо израчунати тј. да ћу ја тебе зграбити, то је посве логично и јасно. Али ја рачунам, да си ти поштен, да... ух, куд сам забраздила, та није ни он такав. Управо искреност и отвореност биле су његове главне црте. И што ја само говорим, какве објезде све не сваљујем. Па ти си просто зинуо. Имаш право. Имаш право. Али можда је ипак овако, како говорим, можда не гријешим, та теорије су ту по сриједи. Ваше теорије, његове теорије. Према свињи треба бити свиња, то су његове властите ријечи. Малограђани су свиње, а ја сам у његовим очима увијек била малограђанка. Све је то било неискрено и лажно, читав овај мјесец, што смо били скупа, али не с моје стране, о не, не... Та ја сам некоме први пут повјеровала и повјерила се. Први пут, драги мој, а дотле је он држао, да сам свиња. Што си се уклембесио, као да ништа не знаш и немаш појма ни о чему, шта се пренављаш. —

Родинан се није могао снаћи у тој бујици ријечи и пријекора, али једно му је ипак било јасно: Мишковић је нечим силно позлиједио Бебу и та позлијеђеност, то унутрашње њено ојађење, у вези је с његовом изјавом, да је синоћ био с њим, па је то дјеловало, да тај притајени, накупљени чемер, зловоља и повријеђеност провали се и сурва, букне као потакнута ватра.

— Како се ја могу пренављати, ради чега и зашто? Кажем ти поново, одонда у Максимиру ја сам га синоћ први пут видио. И све оно, што се с њим догађа, замагљено је. Могу сумњати, могу слутити, али тврдити не могу ништа. Нешто га је смлавило. Али што? — питам се цијело вријеме. Сад опет видим, да је нешто и с тобом. Рећи ћу ти отворено, да сам спочетка помишљао да си ти по сриједи, али видим, ниси. Јер чему би питала мене о њему, да си с њим у вези. Он је синоћ био силно забринут. А нитко ништа не казује.

Али му она на то не одговори, постајала је све замишљенија. — Он теби није ништа говорио о мени? — упита га намрштена чела — да смо се виђали, да ми је залазио?

— Ни словца.

— Врло чудновато, врло чудновато — понови она забринуту. Та ви сте били некад најбољи пријатељи. Да ме бар спомене, десет је дана. А у томе и јесте све, иначе га не би

тако наједном нестало, — мрмљала је више за себе. Онда се наједном обрати Родинану: — Иване, а знаш ли ти, да смо се ми били готово посве спетљали. Да је он био непрестано код мене, и онда наједном (данас је управо десети дан) нестала. Били смо у казалишту ту вечер, а послије смо ту свратили. Попили каву и чак одиграли двије партије шаха. Онда се заприповиједао, маштао. Само док добије парницу с оном твртком, код које је радио. Био је расположен, и остао је до касно у ноћ. Говорио о Рожићу, знаш оном адвокату и његовим кћерима, и смијао се. Показивао писмо некакве твртке ради откупа оног његовог аутоматског пнојника. Надовезао послије, да ће ићи некаквој врло лијепој дами и да не будем љубоморна, укратко приповиједао о свему и свачему, био, што је ријетко код њега, забаван и духовит, а не мрк и шутљив. Био чак обијестан као какво распуштено дерле. Шта ти је? — питала сам га, као да сам слутила да то не води добру — вечерас си некако необичан, скоро ме је страх. — Не знам ни сам — одговорио је пристојно — драго ми је напросто да сам жив. Хоћу да бар један дан, једно вече будем сретан. — А данас си сретан — питала сам га? Јесте — одговорио је — вечерас сам сретан. И ја сам се тај трен сјетила, како смо онда нас троје, кад смо се сусрели, сједјели у оној прљавој гостионици предграђа, и он нам приповиједао о нашим босанским касабама, о себи, свом очају, незадовољству, мржњи. Је ли то онај човјек од прије неколико тједана? Као да се свега ријешио, све скинуо, сапрао са себе. Мислиш, да је био припит? Ни капи цијело вече није окусио. И отишао је негдје око три сата ујутро, отишао и рекао, да ће пред вече доћи и није дошао, ни тај ни идуће дане. Нестало га. Десети дан, драги мој, равно десети дан. Ја сам га чекала тада и чекала, чекала до седам, до осам, до десет, до пола ноћи и тек сам око један легла. Мислиш, да сам спавала? Превртала сам се и ослушкивала, прозору прилазила, кад би нетко звиждукнуо улицом, мислила, да он звижди, толико сам луда била. Драги мој, драги мој, ја која нисам никада никог чекала, ни ради тога стрепила, ни за што се бринула, ја, пред којом су се мушкарци ломили и пузили, која сам пуштала друге да чекају, не долазила им, ја сам од девет сати кроз прозор стално зурила на улицу и од сваке ми се сјене он привиђао, на сваки се шуштањ трзала, срце ми премирало, кад би се нетко пењао степеницама а ја нисам видјела тко је, јер док сам гледала на једну страну улице, са супротне стране дошао је тај и ушао! Колико сам се пута хтјела тргнути до врата и отићи, да га дочекам, јер је морао бити он засигурно. Уистину и једино! А ако није, јавља се сумња. Може звижднути и ја га нећу чути и он ће отићи. О к?

лико сам се ломила, и колико смијешних и бесмислених ствари ми је прохујало главом! Та зар се може пењати уз степенице, кад немаш кључа, а девет је сати прошло, прошло. И кажем ти, најпослије сам легла, али ока нисам склопила. Ту ноћ и сутра дан (та јучер се сигурно ради послова задржао спријечило га нешто) и ноћ опет и сутрадан, обилазила сам око његова стана — станује ти негдје на крају града у Шкрлчевој улици, близу Максимира — обилазила и страховала, можда ме он опет код куће тражи, јурила тамо и овамо, накањивала, да позвоним), ја сам спознала и дубоко проживјела шта то значи чекати некога тко не долази и кога нема. — Болестан је можда — тјешила сам се па не може да дође — али писати би могао, — не може да пише — заварала сам се, толико је болестан, толико исцрпен, тко зна, што је с њим, и пети дан зазвонила на врата његова стана. Отворила ми је нека четрдесетогодишња жена, подбрађена и засуканих рукава и гледала ме сажално, јест, богами, сажално. — Та господин Мишковић је отпутовао и није болестан — одговорила је на моје питање, што је с њим. — Отпутовао? — питала сам ја, а сва се била следила, укочила, да нисам више ћутјела својих властитих удова, — Да се не врате? — Не, госпођице. Прије четири дана ми је рекао, да путује, и да ће се можда вратити за мјесец дана, а ако се не врати кроз мјесец дана и ништа не јави, онда могу стан издати. Платио је унапријед, купио ствари и отишао, и што ме се онда тиче. Адресе му не знам, жао ми је, госпођице, и ја сам била у вашем положају. Али кажем вам, миран је станар био, додуше није пуно становао, али опет, опет, женске није довлачио, а тко је од тих људи трчисукња, одмах се покаже, промоли папке. — Ја сам у њу буљила и она је брбљала и брбљала, и у стан ме вукла, некаквом кавом с цикоријом частила.

Беба заста, свијетле се сунчане пруге ћилима изгубише и соба дође још мрачнија, још тмурнија, него што је била. У црнини тишине, у тмини, у којој се више нису распознавали изрази и облици, она се и сама расплињавала и постајала таман обрис, мрка вечерња сјена, што је говорила ријечи пуцкетаве и тужне:

— Не знам, како сам отишла од ње, — настави — лутала сам улицама као остављена шипарица, као лицејка, мала продавачица, коју је изневјерио драган, преметала по глави све догађаје, све ријечи и најмање мијене на његову лицу, дрхтаје у изразу, тврдоће у гласу. И ништа, ништа нисам нашла, никаква стварног узрока, никаква повода, да тако што учини, да оде, не рекавши ни збогом. Да је написао неколико ријечи. Једну бар! Ничега. Празнина и улице и ја на њима. Нисам никад знала, што је јад остављености,

што је очај, што ударање главом о зид. Та ја сам тада ударила главом о зид, драги мој, о тврди камени зид неизвјесности, сумња, горчина, о тврди зид ничега. Није ли то најгоре, кад се тако с неба, на празно, од зрака, да кажем, нађеш у очају. И вечер је била тада као ова смеђа и чудновата, или се је само мени чинило. У таквим се тренуцима којешта човјеку причиња, и ја знам само, да ми је све изгледало страно и далеко, као да стојим за стакленом преградом — на једној сам страни ја, на другој читав остали свијет. Онда сам сусрела Марту Рожић и њеног удварача; позвали су ме у друштво. И пошла сам. Хтјела сам се свега отрести. Вечерали смо код »Јањета« и ишли на некакав лумперај. Мушкарци су били пијани, некакви официри, некакви адвокати, трговци и слично, и ја сам се с њима опила. Била сам пијана, отмјено, како се већ опијају по нашим бољим друштвима даме, и нисам скоро знала за се. У »Пику« су ми ципеле свукли и пили шампањац из њих, а ја сам давала пољупце за сваку попијену ципелу. Грлила сам пијане смокинге, пијане униформе, пијана црна одијела, разбијала чаше о нечију ћелаву главу. Још и сада се најезим, кад се сјетим њене хладне ознојености. Пјевала, и била тако раскалашно весела, толико весела, да сам свуд по себи осјећала руке, које су ме питкале и претраживале. Искоришћавала су прилику господа, да могу погладити струк, ногу, бут, кољена, превући прстима преко груди — како славно уживање! Огледала су разбијали, повраћали, јечали, пухали, немоћно падали по наслањачима клонули и исцрпљени од алкохола, а ја сам бјеснила и бјеснила. Па ипак увијек с малим трачком свијести, с маљушним. Казивао је он, да је то све, што радим, лажно и да залуд с буном, урљавом, алкохолом, хоћу да умртвим своју нутрину, свој очај. Свакоме човјеку у очају треба само буке, буке, буке. И опет буке. Имала сам је. Играла сам се карата са самом собом. Вриштала, кикотала, а плакати сам заправо хтјела. Марта ми је рекла, да није ни знала, да сам тако дивна друштвена дјевојка, опет она стара. — Драга моја — шаптала ми је скоро у бесвијести — треба искористити младост. Хоћу да живим, да живим! А ваљда ће ми то и бити некакав живот, кад се удам за овог глупог Плетикосића, за овог подлог љубоморног мајмуна. Ми смо модерне дјевојке. Цес и оргије! Цеса и оргије као и прије четири, прије три године, кад сам била тек дошла у Загреб и осјетила се слободном и мислила наћи животног садржаја у локалима, на забавама у Глазбеном заводу, Еспланаду, Грилу, окружена хрпом празних глава, тврдих кошуља, бесрамних њушка. Просипала младост (дивну, дрхтаву младост) по задимљеним каванама, вечерама и журовима, трчала тамо, трчала овамо, брбљала и трчала, за-

водила мушкарце и смијала им се, смијала самој себи. А кроз све је струјало једно дубоко унутарње незадовољство, туга, спознаја: све то нема никаква смисла. Сваки нови дан, сваки сутрашњи дан очекивала сам догодити ће се нешто, што ће дати садржаја мом битисању, донијети нешто ново и особито. Ништа се није збивало, ништа долазило. Увијек варке, увијек обмане, празнина, кудгод се окренеш. Како да га се не сјетим. Како да се не поменем. Њега, који је био друкчији од свега тога. У том луђачком канкану, вртоглавој јурњави, живци се напињу, узрујаваш се, ломаташ и видиш послје свега, на истом си, ниси се ни за длаку макнуо. Долазиш ујутро кући и по глави се зибају и врте догађаји прошле ноћи, бурно и ускомешано, и опажаш, кад се сва та пјена слегне: заварала сам саму себе. Та из провинције сам дошла, из касабе, гдје тај градоки живот изгледа силно тајанствен и недокучив и о њему се потајице сањари и чезне. Дочепавши га се видиш наједном јасно и бистро — иза тог бљештавог налицја, иза те раскошне позлате сједе очајници и шарлатани, снобови и глупани. Ох, морала би бити посве без главе, као уосталом многе друге, па да нађем само у томе смисла. Што је онда живот, питала сам се често. Имам све, што желим и хоћу, и опет сам незадовољна. Тежила сам нечему великом, а ето то велико врло је, врло мало. Како да онда не искрсне давна, стара љубав, натмурени инструктор мог млађег брата, увијек озбиљан, увијек закопчано хладан и мрк. Та ја сам се онда одушевила за њега, а он ме није опажао (или се тако градио) и држао се, као да не постојим. Мени су онда матуранти и бруцоши, млади трговци и чиновници писали љубавна писма и ја нисам знала куд ћу са собом, док се је он узвишено и презирно смјешкао, кад бих проговорила коју ријеч с њим. Поучавао ме и исправљао у говору, као да нисам дјевојка, а ти сигурно знаш, како су шеснаестгодишње дјевојчице уображене, него дериште, размажено дијете, према коме се човјек држи доброхотно и с висине. И одлучила сам, да га скршим, да сломам тога надутог, мрског (!) младића, да, скоро сам га замрзила ради тога његова држања према мојим сјајним, милооким погледима и врцкању за оних првих дана, кад се у нашој кући појавио. Поносио се својим сиромаштвом и скоро није крио свог презира према нама, који смо били богати и имућни. — Све то није вашом заслугом — рекао ми је једног дана онда — овај луксуз, овај угодни живот и човци. Јест, тако ми је дословце рекао, тога се још и сада као на длану сјећам, а ја сам гледала у њега ко маче у жижак: мрзила га и уједно ми се свиђао, што је такав. А жене су силно лукаве, кажем ти, и нитко не може бити лукавији и луђи опет у неким тренуцима од нас. Драги мој, драги

мој, хтјела сам га се дочепати. У ђавола сам се претварала, штоно се каже. Забављало ме је силно, како ћу тога свеца, како смо га ја и моје другарице у нашим разговорима звале, освојити. Скупа смо дјевојчице о томе кројиле планове. Ха, зар није смијешно, какве ти само тајне приповиједам. Али ето, такав тренутак дође човјеку, да се изговори, једна ријеч извлачи другу, па не знаш ни сам, што ће све из тога испасти. Гдје сам оно стала — и онда се Здравка Плавшић присјетила. Каже: требаш му лудо све потврђивати и правити се, да те занима оно, што он изваљује. Свиђаш се ти њему, само се боји, да не испадне смијешан. Познам ја такве. Здравка је имала искуства, била старија од осталих и важила као глава међу нама. Тако сам и урадила. Слушала сам његове приче о сељацима, брдима, сиромасима, па чак и рекла, да ћу своје насљедство дати за оробљене и неправне. Било је љето тог дана и ја сам га медено гледала, кроз башту смо пролазили и он је књиге још имао под руком. Сунце је залазило и он је хтио ићи кући, кад сам пред њега истрчала, чим је завршио сат с братом. У другој сам соби чекала и прислушкивала. Све се десило као случајно. Рекла сам, да је добро, што сам га сусрела. Да цијеле ноћи мислим о ономе, што ми је он говорио, чак сам и очи обарала и као мало се зацрвенила од неприлике и неугодности ради тога признања и он се укратко ухватио на љепак. Та видило се по њему, да му то ласка, да му годи, да му је силно драго. Ето придобио ме и нашао вјерника. И у том разговору, који се развио међу нама, ја сам га и за руку ухватила, као насумце, али заправо намјерно, да видим, хоће ли је пустити и отклонити, или у својој задржати, јер то ми је требало бити главни знак, да ли је већ зрео и улетио у клопку. Све је то било мудро и женски препредено. Можда ја тада и нисам била баш тако паметна, како испада из ових мојих садашњих ријечи, и по свој прилици да нисам, али ако нисам свијесно то чинила, оно сам инстинктивно знала, што треба урадити. Жене имају инстинкта, животињског, префињеног, драги мој, кога ви немате и ова та ваша памет, тај ваш ум често ће вас преварити и на криво навести, али инстинкт неће. Никада! Знала сам: све дотле он неће бити савладан, док се ја њему не прикажем у оном свијетлу, у коме ме он жели видјети тј. он не смије у мени гледати припадницу другог друштвеног слоја (мрзи ти буржујке такав наш млади љевичарчић и бранич биједника) него истомишљеника и присталицу. Обукла сам зато његову униформу. И одмах нисам била непријатељ. О, како је био само млад, наиван и диван. Онда је то мени било само забава, али данас није, није. — Руку је задржао и није пустио и мрачило се, ми смо шетали и како се све више сутонило, тако сам се и ја

на њега више ослањала; блиједио је и црвенио, брисао зној с чела, говорио, како је врућина и није ме смио погледати. Смућен је тада био и скоро није знао за себе, а ја сам то све добро запажала. Гледам у њ мило и податно и мислим: готов је, готов заувјек. Да ли да га одгурнем и викнем, кад ме зграби, да ли да га исмијем или и даље се наставим претварати, да видим, како свеци љубе? Триумф код другарица, испиткивања, узношљиви погледи. — Дакле си успјела? — И завидна питања! А у том часу он се сагну и обујми ме, књиге му испадоше, не могу да до даха дођем, чини се, сломит ће ме. О, како је био силовито плах. Пропадоше планови, замути се глава, предах се и сама, ђаво ме однио. Пуштала сам се. Онда се освијестих, или боље освијести ме нека жаба, што је кркетала звонко у близини и ја га одгурнух и побјегах не славно и побједнички, већ глупо, као што већ бјеже шипарице након првог пољупца. А није ми био први, што је најгоре, није ми био први тај пољубац. У четрнаестој години већ сам га окушала, нећу рећи, тко, можда га знаш. Ти рођаци, ти гости, ниткови. Ти тридесетогодишњи полућелави младићи, хуље, што се играју с девојчицама, хватају као од шале за груди, а оне су малене, тек расту, премире свака и најмања жилица. Такав је био и тај, што ме је први пут пољубио. И вјеруј, било би којешта, да се није бојао маме (он, не ја, јер шта сам ти ја заправо о свему томе знала!). Радозналост, пубертет, и нејаони немири у крви. Чиме да оправдам, какве исповијести је ли? Интимне исповијести у мраку! Пораз и интимне исповијести. Будимо бар једном искрени. Каква мјесечина, чежње и глупости. Нисам сентиментална, вечерас нећу да лажем, савремена сам дјевојка, чедо својих дана. И кад кажем, да је успркос тих искустава из четрнаесте своје године, тек тај пољубац двије године касније у башти, премда нисам ми сањала, да ће тако испасти, — био мој први прави љубавни пољубац, не лажем. Ненад ме је волио тада, знам, изгарао, дрхтао, плинуо. Љубав, жртвовање, туга, бијели цват воћака. Плакала сам након бијега у својој соби, увријеђена не од њега, већ од саме себе. Тако се заборавити, ругала сам се, та ти га можда и волиш, луда главо. Зар њега, њега? Мрзим га као и сада — прекиде се Беба наједном у излагању и заломата рукама. Родинан је шутећи пиљио у под, таму као неназочан духом, али заправо врло помно слушао, не дајући знака, да уопће постоји, јер људи, кад чине оваква откровења о себи, кад се разголићују, не смију се упозоравати, да постоји слушалац. Мрак је, и она наставља.

— Мрзила сам га и вољела, плакала и смијала се, и хтјела се осветити. Што ја имам с њим и шта ми треба он.

Проћи ћу хладно покрај њега, подсмјешљиво и држањем, не ријечима рећи: како ми је дивно успјела та шала. А он ће онда трчати, писати ми писма и молити, блиједјети, кад ме види, очајавати и патити, понижавати се. Одбијат ћу га, он ми се не свиђа, хтјела сам да га скршим, хоћу сада и да га понизим. — Нашли смо се у соби мога брата сутрадан. Прекапала сам по ормару, намјерице сам била у соби баш у вријеме кад је требао доћи. Била сам окренута леђима, кад је ушао, и чекала, што ће ми рећи и како ће приступити. Али он ми није приступио, он ми није ништа рекао; рекао је: добар дан и сјео за сто. Шутјела сам, очекивала, то је био ударац, изненађење. Правио се, као да и нисам унутра, и нешто читао и ја бих живот дала тог трена, да сам могла знати, претвара ли се или уистину чита. Бијес ме наједном сву обузео, поцрвенила сам, сузе ми скоро од љути не бризнуле. Он те презире и ниподаштава. Та ја луда нисам га разумјела и откуд да га разумијем. Био се препао, што сам онако дивље дан прије побјегла и мислио, да сам увријеђена, није ме требао онако зграбити и што ја знам све. А ја сам му пришла сва накостиријешена од пакости, сва тамно црвена од хује: — мислим да ћете бити толико паметни господине — рекла сам и зуби су ми цвотали, премда сам се трудила, да се суспрегнем и будем мирна и достојанствена (с достојанством мора се то извести, с достојанством и поносом, гласила је унутрашња одлука) — па и ви сматрати, да је онај јучерашњи догађај био глупост, пренапрегнутост живаца и да ви немате права на темељу тога ишта тумачити у своју корист. — Била сам сва изван себе, стајала пред њим пуна мржње, што је тако миран, задавити бих га могла. Луђак, умјесто да ме је ухватио за рамена и привукао к себи, рекао — да сам глупа мала дјевојчица, подрагао ме по лицу и коси, на кољена посадио, ја му се сигурно не бих отела, не бих побјегла, него му се обиснула о врат сва у сузама и љубила га, љубила. То су такви осјећаји, прелазни осјећаји, гдје се не знају границе, гдје се ништа не зна: све зависи од тренутка, све је испремијешано и човјек трчи сад овамо, сад онамо, из њега проваљује сад једно, сад друго и то је двоје потпуно различито и не слаже се никако, одбија и искључује, поштујеш и презиреш у исти час, љунула бих и пољубила — зависи од покрета, од израза лица, треперења гласа, боје дана, од свега и свачега и од ничега. Та тко може рећи, да зна себе, да може управљати собом, и да му неће у одсудном часу излетјети из уста нешто педесето, што ни у сну није сањао, нешто изнебуха па се касније сатима и данима па чак и годинама чуди, шта му би. Свима се нама то дешавало не једном, већ хиљаду и једном. Али он је једва поди-

гао очи с књиге и није скочио, како сам ради нечега очекивала (изненађено скочио!) већ тихо и малко блијед одговорио, да ја имам право, и он је толико паметан, не требам се бојати, да не би никад могао помислити за оно јучерашње друго до да је шала, та тко би и могао, тко је при здравој свијести, и посумњати у какве дубље и озбиљније осјећаје кћерке угледне госпође Бабић-Томашевић према сину градске праље сека Пероиде, којег је отац заглавио пијан у граби као најобичнија скитница. Он је ту само инструктор господина сина и насљедника, невољник што и преко празника мора радити, не би ли скуцкао који новчић за путни трошак, за таксе и књиге и можда још помогао мајци и сестри чиме. — Јесте — наставио је оним тихим гласом — милостива госпођица може бити сигурна, да ја ништа себи не умишљам, ништа не тумачим и то ће увијек у мојем каменјем држању видјети, јер никада и ничим она неће од данас опазити, да бих ја према њој гајио ишта друго осим дужног штовања. Ви сте Бабићка а ја Мишковић и ја то врло добро разумијем и знам цијенити нашу друштвену разлику, а за оно што сам био јучер онакав, молим, да ми се опрости; човјек се заборава каткад. — Горчина му је била из гласа и руком је цијело вријеме хватао и пуштао руб стола. Гледао је негдје мимо мене, као да не постојим и нема ме. Ја сам онда сунула као муња напоље, одлетјела у ходник, одјурила у своју собу. Опет ме је вријеђао, опет ми се подсмјевао, милостивом госпођицом звао. А сузе су капале и ја сам јецала, ваљала се по дивану, ударала ногама, разбацивала јастуке, разбацивала ствари, цијепала модне журнале. Понизио ме, био јачи, надмоћнији. Осјећала сам се као миш у мишоловци. У ступицу, коју сам спремала за њега, ухватила сам се сама. Вољела сам га, што је био поносан, јак и снажан и није се дао свинути, што је био мушко, мушкарац. Имао је све оне осебине, које привлаче жену, чине је покорном и благом. Мрзила, јер ме није опажао, није хтио да види моје љубави. Колико сам пута послје тог догађаја прошла покрај њега уздигнуте главе, хладна и неприступачна на очи, док је сва моја нутрина буктила неугасивом ватром, док сам премирала да се не одам и не бризнем у плач, не паднем пред њим на кољена, не зајаучем, учиним какву било неопростиву и смијешну глупост. На његов уљудно мирни, једва познанички поздрав, најнезаинтересиранијег човјека на свијету, поздрав, којим се поздрављају људи, што су се упознали на плесу или каквом сијелу — ја сам кимала лагано главом, ћутке, да ме не би можда глас одао. Промијенила сам се. Нисам више с пријатељицама брбљала, на питање, да ли ми је успио потхват, махнула сам руком и рекла: не занима ме тај глупан. Да,

глупаном сам га звала. О колико, колико само погрдних имена сам му понадијевала у својим ноћним размишљањима, колико јецања, колико је суза само проливано при сјећању на све увреде, које ми је нанио. Јер за све ја сам окривљивала само њега. Заљубљен човјек је неприсебан, он нема мисли и разума, ничега од осталих људи. То је одвојено биће, којим господаре тамни осјећаји, мрке силе дубина, тко ти га зна, што, али само не свијест. Он друкчије гледа, код њега је све пребојено другим бојама, освијетљено посебном свијетлошћу. Тко зна, што је љубав и из чега се рађа! Та ја сам мислила цијелу ту годину дана, мислила и гризла се, како је дошло до тога, да сам се заљубила, упала у то; и нисам ништа смислила, ничег се стварног ухватила. Хтјела сам се забављати. Мамила ме је његова озбиљност и закопчаност, хтјела видјети, што се иза ње крије, видјети га пред ногама, ништа више. И да се је тако збило, како сам била израчунала, знам, не би ничега било. Али зар се у животу догађа баш онако, како ми мислимо, како наш разум закључује и хоће? Искрсава нешто десето, што нисмо хтјели, чему се нисмо надали. Све је прије њега. Мрак и понори. Рушевине и гаришта. Пустинје и мора.

Тмина је била густа, тмина се скрутњавала. У њој је био Бебин глас. У њој су промицали догађаји, прошли догађаји од прије шест година. Позната и стара од памтивијека ствар. И глумци су познати — његов пријатељ и његова рођакиња, дјевојка, у коју је и он Родинан био једних празника заљубљен. Тихи наивњак, неспретњаковић. Из прозорских стакала је улица: трка људи, аутомобила, трептаји излога и свијетла. Слова на натписима као ројеви муха. Кровови, димњаци, црквени торњеви и облаци. У соби је нагомилана тмина и ријечи. Нетко се тужи, нетко исповиједа. Трамвајске су жице у висини собе. Варнице се измјењују црвене и златне, црвене и златне, њихов одбљесак гдјекад затитра, гдјекад освијетли кроз жалузије Бебу у ходу, и падне по лицу: грозничаве, жарке очи и лако руменило образа и тмина опет.

— Не пали свијетла, не пали свијетла, да све рекнем, никад никоме нисам рекла, теби ћу рећи. Све, све. Гдје сам оно стала. И друге је године на одмору подучавао мога брата; имао је поправак из математике. Опет га је мама позвала. Противила сам се томе, рекла, само њега не, кога било другога. Нисам хтјела да га видим. Био је мој пораз. Подсјећао ме је на моју слабост, на моју патњу. А мени се чинило — смирујем се. Зар понова урагани, олује? Зашто да мислим, да се киним. Али мама није тога знала, нитко није знао ништа. Мама је рекла: — На њега смо научили. Иван га је лани довео (тј. ти) и Ратко је положио. Што ти имаш

против тог честитог младића. Што је, ако му се отац пропио и мати отишла у службу, ваљда те то не смета. Ми га плаћамо и он ради свој посао и нас се не смије тицати, из какве је породице. Уосталом то је стара породица, само је пропала. Да није сиромах, не би друге подучавао. Он се сатире радећи, себе уздржава на свеучилишту и мајци још гдје-када шаље. Зар то није лијепо? Што се петљаш у моје послове. Да доведем ваљда каквог фићфирића у кућу, па да с њиме ојњаш, је ли? — Тако је рекла мама. И ја сам се покупила. Видјела сам га тада само једном, првих дана јула, летимично и на час. Пролазила сам кроз башту, а у сјеници су сједјели он и мој брат. Удисала сам предвечерњу свјежину послјије жарког, врелог дана и неки ме немир тресао, нешто струјало тијелом као електрина, била сам напета, нисам знала што ми је. Он ме је то гледао из прикрајка, док ја нисам ни слутила, да ме проматра и стајала замишљено изгубљена погледа и несретна, не знајући, куд ћу и што ћу са собом. Била сам врло млада и врло збуњена. Седамнаест година и туга, што сам је крила у смијех, исхитрено весеље, звркавост. Пред другим, пред свијетом била сам безбрижно, чапкунасто створење, лептирић, што ужива у сунцу, али унутра, у мени је зјапила празнина. Па кад сам остајала сам са собом, онда се то све вањско губило и ја сам постајала незадовољна, мала, ојађена дјевојчица. Стајала сам онда у башти, стајала беспомоћно и покуњено и мислила, како је живот нерадосна, тмурна лаж, како је све лаж и како сам и ја сама лаж. Такав је то сузан, мутан осјећај био у мени. Лаже мама, и очух лаже, и сви људи лажу и изигравају лакрдије сами са собом. И тај Ненад лаже. Ја сам га вољела. Завиди ми, што сам богата. Он нас све сматра непријатељима. Ми смо огавне крвопије за њега. Сви они тако мисле, ја сам једном прислушкивала наше слуге. Слуге вам се клањају, машу као пси понизно репом, а кад су насамо, мрзе и псују господу. И он је слуга најпослије и његове су мисли, мисли слуганске. Никакве разлике уосталом. Ићи ћу на море, на два мјесеца и тако бар нећу гледати тог огавног, подлог слугу. А ја сам га ето вољела. Да слугу, слугу сам тога вољела. Не, он није слуга, он је поносан, а слуге нису поносне. Шта ме се тиче, шта... Немир је растао, пењао се све више и више, гушио и мени се чинило, разлетјет ћу се, распршити у хиљаде комада. Онда сам се окренула, окренула нагло и неочекивано (та кроз цијело вријеме ми се причињало, нетко ме проматра, нечији поглед радознало почива на мени, испитује, копка). Он је сједио и из сјенице ме гледао. У оном заокрету, посве непредвиђеном за њ, видјела сам, како је брже боље оборио очи. Дакле то је био његов поглед кроз цијело вријеме и он је мислио, да га не

видим. То је била прва помисао. Друга, да је он мене изненадио, ухватио, како сам тужна и замишљена; можда ме чак и жали. Не, он ме не жали. Њему је све свеједно. Али зашто ме је онда гледао? Случајно! Није случајно! Занимало га. Зашто? Можда ме је много пута тако из прикрајка гледао и наслађивао се. Злобник. Да му рекнем, да му забраним, да ме гледа. Испало би смијешно. Сутрадан сам отпутовала.

Сунце и сунцобрани, и пијесак ситан и дробљив, слан мирис мора, смеђа тјелеса, купаћи костими — ја међу њима. Мијењам оправе, мијењам удвараче, сунцобране, купам се, сједим по хотелским холовима, сједим у тишини чемпреса, акација, бакарно сам смеђа и млада. Ноћу барке и мјесечина, мандолине и цес. Играм, сунчам се, проводим. Пушим цигарете и испијам ликере, учим пити коктејле и флиртovati. Морнарски официри, банкири, варалице, посједници, дипломати. Колико лица, носова, глава, гласова, ријечи. Ја се забављам. Било је то весело љето, дивно љето, жарко љето. Из лицеја, завода, гдје љубакају дјевојчице међусобно, послје прве несретне љубави (зашто, зашто су све прве љубави несретне, знаш ли да сам пронашла, није виц, да је прва љубав остала, не би дошла друга, ха, ха, згодно!) послје те грозоморне смијешне, чудне, луде године, кад сам била као изван свијета, отргнута и сама, нитко уза ме, опет сам била међу људима, људима здравим, обичним, смиреним, које је занимало сунце, храна, хотелски рачуни, одјећа, брбљарије, удварања — никакво ускуцало срце, никакве зебње, стрепње, никаква претварања, наде, освете, снi, сузе. До ђавола, ријешила сам се море, осјећала пуно и сито, као што је пун и сит зрак морски у врелини љетног поподнева, све је за мном. Изморена трком, сунцем и возањем у баркама, забавама, свим оним, што ми је чинило дан и велики дио ноћи, ја се више нисам превртала мучена тугом мисли по постељи, него, како би легла, одмах сам и заспала без снова и без ичега. Опорављала сам се. Своју пустош, празнину, јад покопала сам, бацила на дно душе и притиснула дебелим наслагама камења времена и даљине. Учила сам чак и тенис. Ја, која сам дотада била једноставна и нисам баш особиту бригу водила о одијевању и сличном, почела сам листати журнале, шминкати се, маникирати, укратко постала, како је рекла моја мама, кад ме је угледала по повратку, права правцата дама. Имала сам и просача. Нисам се хтјела удавати. Бити слободна. Нећу у институте. Сад ће ми осамнаест. Рекла сам мами, да хоћу на Глазбену академију у Загреб. Она је плакала. Отићи ћу, пустила ме или не, имам наследство од оца. Она је рекла, да нисам пунољетна. — Побјећи ћу — одговорила сам. Свађали смо се цијели тај

дан мога повратка. Онда је дошла вијест о смрти твоје мајке. Мама је плакала ради твоје мајке и ради себе ваљда. На вече смо имали госте.

И ето на тој вечери коју је приредио мој очух, био је и Ненад. Мало сам се љутнула, криво ми је било, кад сам га наједном и да нисам знала, јер ми мама није ништа рекла, да је и он позван, угледала, како сједи у дну стола међу безначајним гостима већ по обичају. Била сам нешто закаснила, јер сам се задржала с пријатељицама. Касније, Кад смо вечерали и прешли из благоваонице у салон, ја сам се случајно ради опреме свратила у благоваоницу и њега затекла, како сједи потпуно неназочна духа, удубљена у неке тешке мисли, у неред и збрци непоспремљених столова. Није ме ни опазио, тако ми се бар учинило, и нешто ме је такло, нешто степнуло у срцу и ја сам му пришла и тихо упитала: — Хтио си са мном говорити? — Он ме је погледао немарно и мирно, помало зачуђено одговорио: — Не, Беба, ја немам с тобом шта да разговарам. — Насмијешила сам се и увријеђено отишла. Касније ми је очухов брат Јаков говорио, да га је и он тако затекао и упустио се с њим у разговор. Приповиједао му је Ненад о Турцима, о раји, сељацима, чему ли и Јаков се као луд томе кикотао. — Какав смијешан, чудан младић, говорио је, томе мора да није све у глави у реду. — Он је идеалист, рекла сам ја. — Дакле блесан, одвратио је Јаков и наставио се кикотати.

Касније, након мјесец и више дана, он се сплео с некаквим радницима и стрпали га у затвор. — Усијана глава — рекла је мама. Тко би рекао онај наш мирни инструктор. Сви су се чудили па чак и ја, али нешто ми није дало мира, нешто ме сметало. И ја сам отишла његовој мајци и однијела јој новаца, дала своје старе оправе његовој сестри, а њему послала цигарета. Шта мислиш, да их је примио? Вратио их је, драги мој, вратио поносити чово. Послије су га прогнали и узалуд му је мајка плакала и молила. Отада се за њега више није чуло у нашем градићу. Ја сам пред зиму дошла овамо на Глазбену академију, а о празницима сам чула, да му је мајка умрла, а сестра удала за неког прометника.

Има нечега, што зрачи, нечега свијетлог у таквим људима, као што је он. С почетка по доласку овамо ја нисам скоро никада мислила на њега. Ријетко кад би га се и споменула, можда у пола године једанпут. Нашла сам се ту потпуно сама и потпуно слободна. Била сам лијепа, млада и имућна. Живјела сам. Око мене су се увијек мотали мушкарци, падале љубавне изјаве. Тада сам се упознала с Мартом Рожић. Учила је медицину, била строго држана од родитеља, али је била већ покварена. Она је немирна дјевојка, во-

ли мушкарце, немоћна је према њима и не умије се савладати. Оргијала сам скупа с њом. Тада сам неколико пута мислила, да сам се заљубила и неколико пута долазила до закључка, да сам се преварила и да ми се ти мушкарци не свиђају, да су глупи, површни и празни. Да сви брбљају исте ствари, да им се свиђа моје тијело и мој новац, али не ја, оно нешто независно од свега и од тијела и од новаца, друштва, вањског, ја личност. Била сам глупа лутка, читаво вријеме сам употребљавала на дотјеривање, удешавање, ондулирање, враг га знао, најпослије, у што. Али иза свега тога, све те хуке и халабуке, морила ме је нека туга, умор, спознаја, да све то нема заправо никакве сврхе и да је све то само страх, прекривање унутрашњости, забашуривање и вањање саме себе. Хтјела сам вољети, бити вољена, од некога, тко би био мој господар, а не слуга.

Зар да ми послѣ пет љубавника, што сам их имала у ове четири године, послѣ пет разочарања, што сам с њима доживјела, јер нисам у њима ништа друго нашла до најобичније, најсебичније огавне мужјаке, стандарт справе за уживање, то све скупа не досади и не попне на врх главе. Нигдје ничега дубљег, ничега јачег, никакве везе, која би ме привезала, уз којег од њих до тијела и баналности постеље. Досадни разговори као у лошим филмовима, њемачким оперетама. А ја сам имала и душу, ја је имам, нитко то није хтио, нитко се потрудио, да је опази. Та ја нисам блудница, а и оне најпослије имају нешто, што их држи и веже за свијет. И полагаано, полагаано, неосјетно, не знајући ни сама како, у мене се поново усељавао Ненад, тако различит, тако особен, тако свој међу осталим. Он, који ме је једини истински волио, на то сам надошла у каснијим размисљањима! Сваки човјек, сваки човјек пронађе нешто, од чега направи икону, направи кип, да му се дивѣ, да му се клања, да га обожава. Јер како би се онда могло живјети на свијету — без икона! Сваки је човјек празновјерни идолопоклоник. О њега објеси своје осјећаје, мисли, жеље, разматрања, у њега удуне своју душу, дух и сан. То смо можда ми сами, ја, које волимо, једино наше мило ја, којем позајмљујемо туђи, тога другога лик. Та човјек ништа друго и не ради у животу, до што прави смицалице са самим собом и с другима. Тако је и Ненад био за мене једна од оних великих, чудних варка, којима се човјек обмањује ради животног склада и мира. Ја га се више нисам ни сјећала, како изгледа, нисам ни знала, какав је уистину — мени је остао само у памети нетко, тко није клечао преда мном, тко није мољакао, нетко, тко је имао поноса и воље, тко ми није приповиједао о игранкама и филмовима, него о озбиљним, ве-

ликим стварима, које касније нисам чула ни с једних мушких уста. То је био он. Он!

Па је наједном и искрснуо, посве неочекивано. Затекао ме неопремну, учинио ме збуњеном, немоћном. Хтјела сам да буде мој. Послије пет ниткова. То је било само његово. Одвукла сам га к себи, све му рекла. Био је уморан, смијешки се својим меким, али ипак одлучним смијешком. И ништа ми није говорио о себи. Мјесец дана био је са мном и наједном га је нестало. Зашто сам га пустила, зашто, зашто? Је ли се освећивао, хтио поиграти, као и ја некад с њиме? Добио је ето задовољштину, патила сам и плакала. Нека се врати. Ја сам добра, ја сам понизна, покорна мала цурица. Нема га. Гдје је, гдје је он?

Беба ушуту и упитно погледа Родинана.

Родинан мирно устаде и одврну свијетло. Блијесак сјајлице сребрено се прели по соби, оштрећи обресе. Тишина је расла, бивала све већа. Ријечи, што су висјеле на његовим уснама, осташе. Он не рече ништа. Чему? Ријечи су сувишне. Она стоји ту лијепа, стаклена, порцуланаста. Трамвајске жице у висини прозора. Свијетла се измјењују, варнице. Златне, црвене. Седам дугих удараца откуца.

— Седам сати — трже се Беба. Свијетло је било ставило стварност између њих. Само се у тами чине исповијести.

— У седам ме је рекао чекати пред радњом, јесам ли ти то рекао? Он није био ништа рекао. Ја ћу ти га довести.

— Не, дат ћу ти писмо. Већ сам га унапријед спремила. Она приђе столу и пружи му омот. Дај му га, ако га видиш, ја ћу сутра по подне свратити до тебе...

(Из романа „Зид младости“)

Новак Симић

Запис о Србији 7 јула 1941

Она данас није жетелица,
умивена сунцем са зеника,
што јој витке, преплануле руке
грле сунцем отежали сноп.
Данас сања горе и хајдуке,
разигране чете бунтовника,
устанички сања трешњев топ.

Она ноћас није пастирица,
љепотица што сном мирним спава,
већ дигнута застава крвава, —
вјесник срећне зоре што ће доћ.
Свјетиља је у поамној бури,
рујна бакља што је распламсава
пуна страве вјетровита ноћ.

МАРКО ВРАЊЕШЕВИЋ

Барикаде

Новембра и децембра 1947 у Француској је
ступило у штрајк преко три милиона радника.

Свјеже је, о како свјеже у срцу!
Кад хуји олуја и вјетар њише гране
И ријека шумна, широка ријека набуја
И тешку воду разлије у стране!

Чујеш ли срцем, далеки друже: олуја!
Олуја скоро, близа!
Понорна ријека тече, бунтовна кипи струја,
Каменим коритом Тулона, Марсеља, Париза.

То је тај корак. То је тај Ура!
Тако почиње,
Тим гласом, вјетром и громом
Сутрашња бура!

Из земље расту другови рудари,
Лукама грну с бродова морнари,
Лађе се њишу, чекају да броде
Широким морем у јутра слободе.

Ту на стражи, ту на барикади
Рођено срце Француске бије.
Ту стражу стражи рука која ради,
Барикаде диже и руши бастиле.

Нек је част војнику, сину родне груде,
Што срце у грудима као срећу носи,
Што другу раднику вјерну руку нуди
Умјесто ножа и метка што коси.

Ни тенк, ни бомба, ни мутне очи глада
Не могу сломити у срцу сан.
Јасно се види са врха барикада
Блистав сутрашњи дан!

ГРИГОР ВИТЕЗ

После девеи година

Девет се навршило година овога пролећа от- како је Франко ставио своју целатску шапу и на последњи комад слободне шпанске земље. Анита је име четворогодишње девојчице, једне међу првим жртвама бомбардовања Мадрида од стране фашистичких ваздушних разбојника. На списку жртава носила је број 4-21-35. Крај фотографије њенога леша с бројем на грудима написао сам, једне мартовске вечери 1937, неколико искиданих редова, које су назвали песмом.

Све чешће су вести овога пролећа о борбама шпанских родољуба противу Франкове тираније. И враћа се визија мале Аните.

Девет, у нашој народној песми и причи, значи много, предуго.

Анита, Анита,
девет је прошло лета,
како ти срце-земља плаче Шпанија.

Анита, Анита,
девет је прошло зима,
како црно царује Франко арамија.

Анита, Анита,
девет је прошло јесени,
под небом Мадрида паде још један Гарсија.

Анита, Анита,
девет је прошло пролећа,
болна, радна не мирује никад твоја Шпанија.

Анита, Анита,
лето, јесен, зима, пролеће,
црвена ружа из срца твог, мртвог, процваће.

Анита, Анита,
девет је прошло лета,
девет пресахлих извора,
девет злехудих откоса,

девет слепих затвора,
 Девет је прошло јесени,
 девет црних мантиља,
 девет шкртих амбара,
 девет шкргута зуба.
 Девет је прошло зима,
 девет злотвора,
 девет глади,
 девет гробова.
 Девет је прошло пролећа,
 девет белих голуба,
 девет рањених голуба,
 девет рањених голуба.

Анита, Анита,
 ништа,
 ништа не мари;
 девет се жари
 победа,
 девет је овде и за тебе испевано
 победа.

Анита, Анита,
 Анита,
 петнаест ти је тек лета,
 а јек ти се пушке с песмом птица
 на Гвадарами буди,
 на Гвадалкивир слета.

Јер младост, борба и домовина
 за тешку не зна реку година.

Анита,
 у Шпанији сазревају жита
 слободе.

Анита,
 да опет у твојем пролећу гране пролеће,
 да пролеће у твојем пролећу опет буде пролеће,
 пупољак руже, кап крви, капља росе,
 ружа,
 у коси твојој вијорној ружа црвена,
 црвена ружа — твоја Шпанија.

Једна мелодија

Кадшто лоше строфе кујем,
мало их је, што их штију,
стару ватру распирујем,
макар ми се газде смију.

Кадшто пјесан тиху појем,
погрешне су у њој ноте;
рудар сам на послу својем
од суботе до суботе.

У доба, кад бране хуче
идеја и фантазије,
једноличним тоном звуче
звучи једне мелодије.

Једно тлачи пук ми биједан,
једна пест му дисат не да;
из мог стиха дактил један,
једна туга у свијет гледа.

Лаки јамб по Лаби скаче,
спондеј сав се зали стидом,
док ми дактил стално плаче
као фрула под Бескидом.

Један ђаво пук мој пази,
један крвник врши клање,
једна биједа све нас газе,
једно дуго умирање.

Кадшто то је плач над одром,
јецање на гробу новом,
ко да идем Страном Модром
Хучином и Бенешовом.

Једном ћу да свирком будим
у срцу вам сто милина.
Но залуд је! Тужно гудим
зато, јер сам из Тјешина.

Франка деспот кад се клао
у Белгији с љутим Бритом,
шкотски пук је умирао,
а гајдаш му свиро при том.

Тако и ја, више мање,
запевах за своје људе,
да нам свима умирање
под Бескидом љепше буде.

(Превео Густав Крклец)

Петар Безруч

Шлеске шуме

О, шлеске шуме, ви налик сте на ме!
Крошње и дебла вам овише чаме,
тјескобно гледају мрке вам хвоје,
ко моје пјесме, ко помисли моје.
Иглице падају са вас, сред мука,
то сузе су мог поробљеног пука.

Падате мирно на заповијед Беча,
полако гинете, руши вас сјеча!
Гинете, шутите, смреково море,
без конца, без краја, о, шлеске горе!

(Превео Густав Крклец)

Петар Безруч

ЈЕДАН ДОСАДА НЕПОЗНАТ ПОРТРЕ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Рад Бранка Радичевића и његов значај добро су осветљени и познати. Међутим, што се тиче његове личности, његовог интимног ја, његовог спољњег изгледа и лика, мало знамо. Његови савременици, рођаци, пријатељи и сарадници, дали су о Бранковом лику и изгледу прилично карактеристичних црта и описа, али све у одломцима, појединачно и непотпуно, — тако да се његов лик и фигура могу реконструисати тек на основу свих тих података и писмених и сликаних (цртаних). Зато је Бранков лик одувек био загонетан, и о њему је прилично дискутовано и писано. Уметници су покушавали да по сећању и причању нацртају и насликају Бранка, да дочарају његов изглед и израз, — али као да се он увек измицао и удаљавао од њих, остављајући од себе само неколико црта и потеза, који су били увек недовољни и остајали увек проблематични.

У Уметничком музеју у Београду налази се један портре који није био објављен и није био досада идентификован, а који, с обзиром на изјаве и описе савременика, иако није сасвим завршен, изгледа да најверније и најпотпуније претставља Бранка. Овај портре је сликала Мина Вукомановић, ћерка Вука Караџића, уљаним бојама на платну (величина му је 1,08x0,83 м). Он је доспео у Музеј после смрти Минине, са осталим стварима из Вукове заоставштине, 1897 године. Попис ових ствари објављен је у засебној књизи под насловом »Опис ствари из заоставштине Вука Ст. Караџића«, 1900. Вукова заоставштина пописана је тек у Београду. Детаљнијих података о стварима није било, и зато се није ни знало да овај портре претставља Бранка.

На овој слици претстављен је млад човек у црногорском оделу и с црногорском капом на глави. Тај »Млади Црногорац«, како слика носи назив у наведеном »Опису ствари« под бројем 50, много личи на Бранка Радичевића. Цела фигура и лик овога младога Црногорца потпуно одговарају опису који су дали многобројни савременици, и

Сл. 1

Сл. 2

Бранков отац и рођаци, оцртавајући и описујући његов лик, и у којима су се они допуњавали и исправљали.

Упоређујући са овом Минином све досада познате слике за које се тврдило да претстављају Бранка, и оне одређеније и позитивније, као и оне које су мање више негиране, опажа се да ова последња има са њима врло велику сличност, и физичку и психолошку. А најјача потврда да је овај »Млади Црногорац« заиста Бранко Радичевић налазио се у Минином опису Бранковог лика и целе његове личности, који је објављен у »Орлу« за 1878 годину. По овоме опису, допуњујући га још и изјавама других савременика, ми, посматрајући лик, а и целу фигуру, на овој Мининој слици, и идући од црте до црте, од облика до облика, видимо живог Бранка, онаквог какав је остао у сећању својих пријатеља, рођака и сарадника. Та сличност је и психолошки изражена.

Бранко је чинио утисак »господскога човека«, пише Полит Десанчић. Стас је имао »нешто виши од средњег«, каже Мина. Таквог га, углавном, описују и Јован Суботић и Стева Тодоровић, а што Мина допуњује речима да је имао »тијело размјерно, витко, па опет поснажно«. То показује и фигура »Младога Црногорца«, кога је Мина сликала. Стева Тодоровић наглашава да је Бранко био »лепо

развијен човек«. А и Риста Михајловић из Вуковара, Бранков блиски рођак, каже да је Бранко био »доста снажан«. Јован Суботић чак изјављује да је Бранка »обдарила нарав телом које је за сто година спремљено било«. Ово тврђење Јована Суботића можда је мало претерано. Али изјаве свију осталих познавалаца Бранкових одговарају насликаној фигури на слици. Полит Десанчић, истичући отмени стас Бранков, подвлачи Минине речи: »додајте томе главу дивна кроја која сећаше на жилавом, и лети и зими разголитаном врату«, — па даље наставља да је »имао сасвим правилну лубању и са правилним Кампеовим углом (угао лица, антроп. З. С.), како се може видети по отиску који је у типсу учињен«. И даље посматрајући и анализирајући слику, с обзиром на описе савременика, наилазимо на све већу потврду да овај портре заиста претставља лик Бранка Радичевића. Тако Стева Тодоровић каже да је Бранко имао »троугласт« облик лица као у меланхолика, које је било мало »сприједа пошироко и сухоњаво« по Минином опису, »па по гдје гдје лако пропушташе рубове од костију«. Иако на овој Мининој слици капа покрива донекле чело, види се, у сразмери са осталим делом лица, да је оно »широко пјесничко«, како каже Мина, и »високо«, како допуњава Даничић.

Нарочито је карактеристично за Бранков лик на овоме портрету како Мина описује Бранкове очи: »По разрезу велике, па опет у главу утјекле, свјетлеше испод мркијех трепавица неком особитом сиво-зеленкастом бојом (нису биле сиво-зелене, него су само тако светлеле, З. С.) и одудариху од мркијех, поносно извијених већа«. Минин опис носа Бранковог одговара сасвим носу на овој слици: »бјеше у размаку појак (носна кост, З. С.) па полазаше од чела даље сасвијем прав, али све усуканије«. Ова реч »усуканије« допуњава Минину тврдњу да »Бранко бјеше такорећи увјек слабуњав; клица његове болести бјеше давно у њему«. То се осећа и у цртама овога портрета, као што се осећа да је по причању његовог рођака и друга Ристе Михајловића ипак био крупних костију« и »доста снажан«. Даље Мина каже, као да баш овај портре описује: »Брада бјеше поширока и са свијем носава. Уста бјеху пуна, готово повељка. Над горњом усном тек никле тусте, са свијем отворено мрке науснице, али тако да се усна видјела«. И коса на овоме Минином портрету потпуно одговара и колористички и својом контуром њеном писменом опису: »Густе отворене мрке косе, чешљаше је унатраг, а бјеше дуга, те му падаше све до рамена«. Стева Тодоровић каже исто, само употребљава реч »смеђу«. Тако и Јован Ђорђевић; а Јован Илић каже »више црномањасту него смеђу, а дугу и

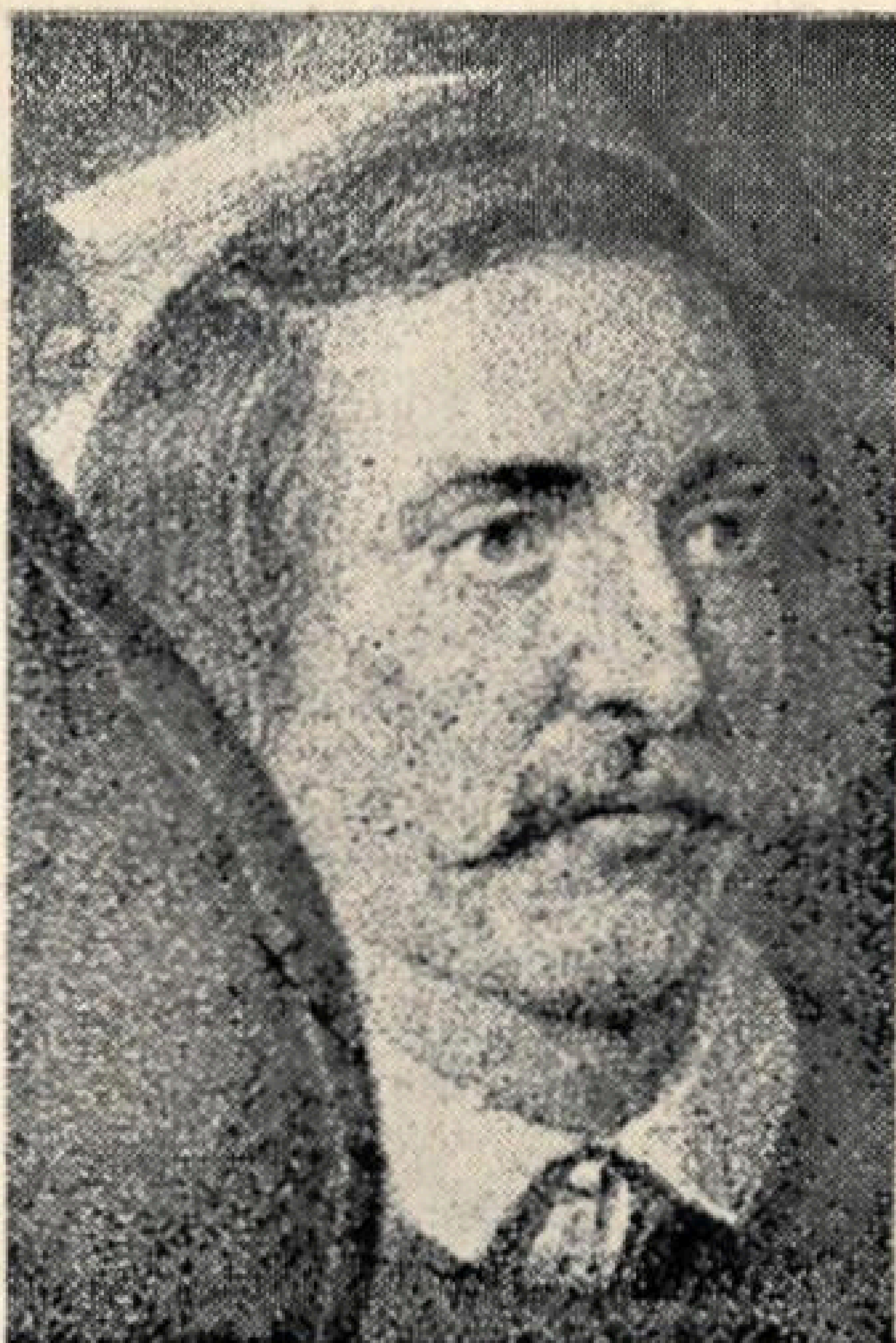
лепу«, што је још тачније у односу на наш портре, на коме је насликана чак и »пребијела кошуља са широком огрлицом«, како Мина описује, испод које је носио »тек лако притегнуту мараму«.

Дакле, све оно што је речено о Бранковом лику од појединачно, Бранкових савременика, у одломцима и што се допуњава, те као једна целина осветљава потпуно Бранков лик и његову фигуру, налазимо на овоме Минином портрету у лику »Младога Црногорца«, и то дословце и непобитно. Ни за једну тврдњу, ни за једну реч која оцртава Бранков лик не би се могло рећи да се не може применити на лик овога портрета. Упоредјујући овако анализиран и речима савременика документован овај лик на Мининој слици са Бранковим ликовима на другим сликама, види се да је он карактеристичнији за Бранка, и физички и психолошки, од осталих досада познатих. На овоме Минином портрету налазе се све оне црте и облици које су сви Бранкови савременици наводили и узалуд тражили на другим сликама као карактеристику његовог лика. Овај портре као да претставља синтезу свега онога што је речено да је за Бранка карактеристично, те би он тако засада био најпотпунији и највернији лик Бранков.

Треба навести да су сви савременици Бранкови без устручавања негирали његове портрете, ако не би у њима нашли сличност и карактеристику, коју су били запамтили. Тако поводом Бранковог лика на слици »Мајска скупштина 1848« године (слика 3) од сликара Павла Симића, на којој се поред Бранка налазе Његош и Ђура Даничић, Риста Михајловић је упутио уреднику »Јавора« као одговор поводом тврђења Љ. Стојановића у броју 45 истог листа, од 1892 године, ове речи: »Да ме ко запита: кажи ти мени који је на тој слици на Бранка налик, ја бих одговорио ниједан, и по трећи пут бих одговорио ниједан«.

И за другу слику Бранкову (цртеж, слика 4) коју је радио Стева Тодоровић 1850 године, у профилу, улево окренуту, који је Мина дотерала, а која је први пут објављена у »Орлу« 1878 године, Риста Михајловић каже да »није ни налик на Бранка«. Даничић је додао само да би »требало да је чело веће«. А и сам Стева Тодоровић за њу каже: »признајем да ни мој цртеж није био сасвим веран Бранковом лику«.

Стева Тодоровић на једном месту каже да је Бранка сликао 1850 године, а на другом 1851 године, и наводи да тада Бранко још није био оболео. Међутим, Љубомир Ненадовић, у »Писмима о Црногорцима«, каже да су се на Бранку знаци болести почели примећивати још 1851 године кад је био у посети код Његоша у Бечу. Према томе

Сл. 3

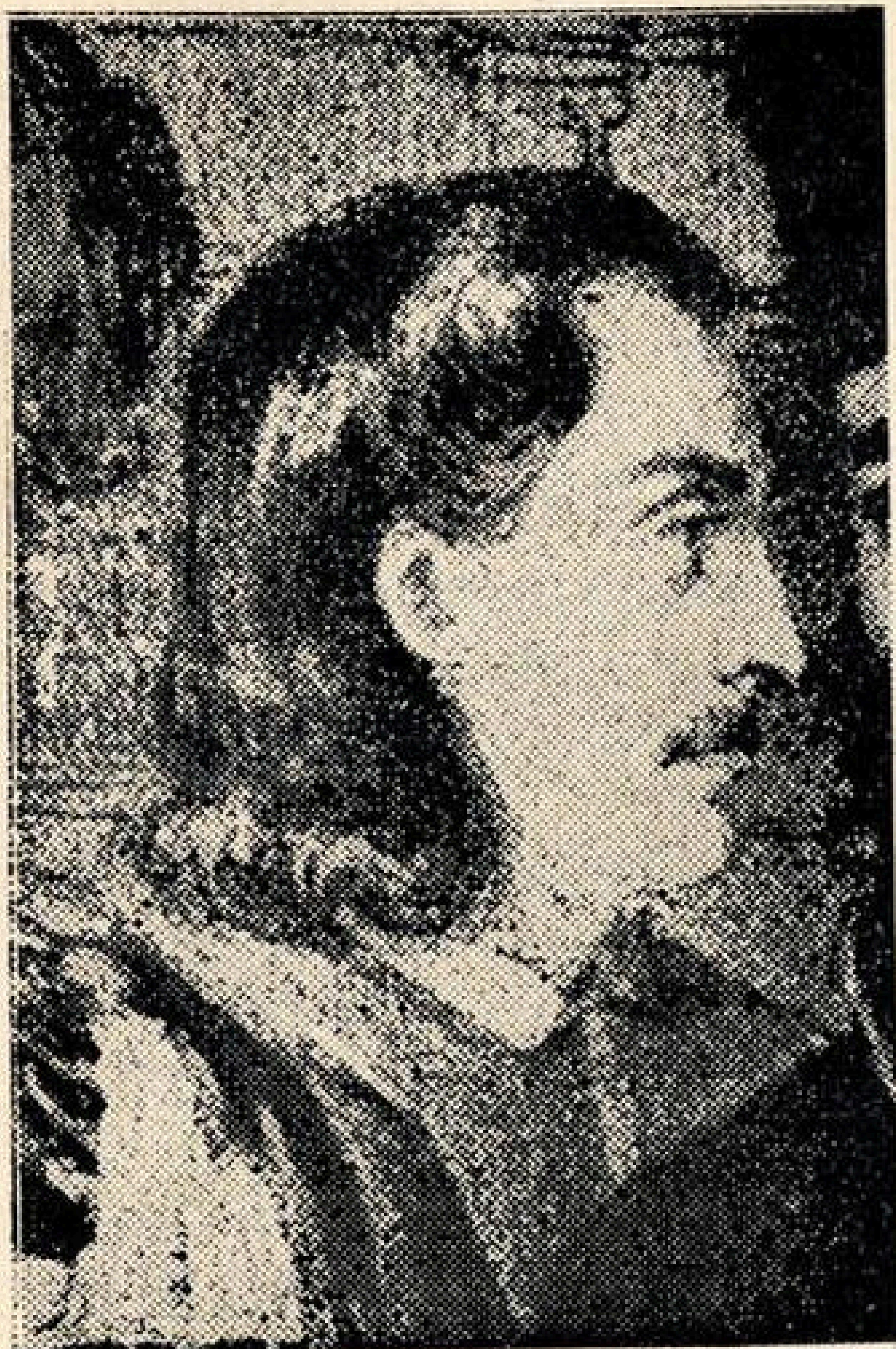
Сл. 4

1851 година отпада као датум кад је Стева Тодоровић сликао Бранка. Тај, како каже, даље Стева Тодоровић, једини његов лик изгубио се при литографисању. Али је била остала код њега још једна копија неког његовог ученика. По тој копији он је био израдио и лик Бранков на таваници у свом претсобљу.

Овај Бранков лик, насликан као медаљон у једном углу таванице, био је оштећен за време првог светског рата. Рђаво рестауриран после рата, био је изгубио карактеристику Бранковог лика. Он је био скинут са таванице, јер је кућа Стеве Тодоровића, у Бранковој улици број 24, срушена 1934 године, због регулационог плана Београда. За време последњег рата поново је оштећен и још горе рестауриран, тако да више не долази у обзир као Бранков лик.

На таваници у холу куће Стеве Тодоровића, поред Бранковог лика, налазили су се још и медаљони са ликовима Гундулића, Корнелија Станковића и Теодора Илића-Чешљара.

Лик за »Бранкову споменицу« Стева Тодоровић је комбиновао из ова два, то јест из цртежа из 1850 године и копије његовог ученика. Он је окренут удесно.

Сл. 5

Стева Тодоровић за неуспелости цртежа пребацује грешку на Мину. Каже да је дотеривањем »лик и сувише идеалисан«, и да је Мина **кроз** своје заљубљене очи, извесне ствари, косу и покрет лица, мало нешто дотерала«.

Риста Михајловић у својем писму уреднику »Орла« тише »Најбоља слика Бранкова из млађих година налази се на слици Атанасија (Анастаса) Јовановића »Срби око певача«, на којој су Вук и кнез Михаило (слика 5). Кад нам је покојни отац Јустин ту слику као деци од 14-16 година показао први пут из Пеште донесену, повикао сам и ја и моја пок. сестра Милана, који смо Бранка врло добро познавали: Ево Бранка!«

Ова изјава Ристе Михаиловића врло је важна за доказ да је »Млади Црногорац« на Мининој слици заиста Бранко Радичевић. Јер упоређујући Бранков лик на слици Анастаса Јовановића са ликом на Минином портрету јасно се види да се црте лица на овим сликама у свему подударују не само физички, него да је на њима и психолошки израз исти. Не може бити да је случајност и на једној и на другој слици иста линија чеоног лука изнад обрва, иста линија носа, браде, жлеба између усана и браде и подбратка, и иста линија обрва, унутарњег очног лука испод обрва, усница и бркова и у свему онај израз неке смирене и мало болне благости, оне клице за коју каже Мина да ју је Бранко одавно у себи носио.

У Минином опису Бранковог лика употребљене су речи врло јасне и јаке, и толико карактеристичне, да кад би описивали Минин портрет »Младог Црногорца« не знајући за овај опис, сумњиво је да би се могле наћи карактеристичније речи и дати тачнији опис. Мина се не устручава да употреби чак и грубљу реч, као »усукан нос«, само да би ту дивну главу што тачније описала и физички и психолошки. Уз то, кад се узме у обзир да се на Минином портрету

налазе и оне црте и карактеристике које други Бранкови савременици наводе поред Мининих, излази да овај портре претставља заиста засада највернији лик Бранка Радичевића.

Брауманов Бранко на слици »Срби око певача« из 1847 године, чији се оригиналан цртеж чува у Музеју, идентичан је са Анастасовим бакрорезом, издатим 1948 године; док на оној другој где Бранко седи у пејзажу цела фигура има мање карактеристичних црта. Исто тако и Бранков лик на репродукцији у боји, коју је издало Народно дело, иако има извесне физичке и психолошке сличности, не одговара Минином опису. То нарочито важи за очи на овој репродукцији.

Отац Бранков причао је Стеви Тодоровићу да постоји нека дагеротипна слика Бранкова код неког његовог рођака у Темишвару. Али она до данас није пронађена.

Питање је кад је Мина сликала овај Бранков портре.

У писму од 1878 године, упућеном уреднику »Орла«, она каже: » — али га се ипак сјећам тако лијепо, да се већ толико каним да га сликам«. Мина не каже да га је сликала, нити да је покушала да га слика. То би свакако знао и навео неко од њихових заједничких познаника и савременика. Зато се може са великом вероватноћом претпоставити да је, пишући писмо, у њој оживела успомена још више на прошлост, и да је тада најзад одлучила да приступи сликању Бранковог портрета, који на жалост, није свршен. На њему су остали поједини делови и површине нерешене и несликане. А и цео лик Бранков на овој слици, иако тачно одговара описима савременика, а нарочито Минином, доследан као и увек себи, мало се измиче и удаљује, тужан и болан, као мало кроз маглу сагледан, — јер ипак од 1853 године, од смрти Бранкове, до 1878 године, кад је вероватно овај портре сликан, прилично је велики размак, па ма како успомене и осећања били јаки. Па ипак, и поред тога, пошто је Мина била добар цртач и сликар, основне црте Бранкове и његов карактеристични израз тачно су ухваћени и погођени.

Посматрајући овај Бранков портре види се да је сва пажња уметнице била усредсређена на студију лица, док је позадина мање обрађена, а насликана је исто као на портрету једног »Непознатог црногорског војводе«, наведеног у »Опису ствари« под бројем 54. На Бранковом портрету, око главе види се једна велика сиво обојена површина која нема никакве органске везе са бојама и површинама широког и пуног ваздуха неба, које се простире изнад мора, а иза насликане фигуре. По овој сивој боји, а и по још неким површинама на овоме портрету, могло би се претпоста-

вити да је Мина већ имала на платну неког још раније насликаног Црногорца, који је по стасу одговарао Бранку, и да је хтела на ту фигуру да дослика само главу Бранкову. И отуда та сива невезана површина, свакако као покушај да се преради платно, то јест да се већ насликана позадина колористички веже са новонасликаном главом на овоме платну. Или је можда, што је мање вероватно, Мина са старе слике пренела на ову нову само пејзаж, море, сећајући се, како сама пише, неостварене жеље Бранкове да оде на море и у Италију »где је увек лето и сунце«.

Да је овај портрет свршен, он би заиста сасвим живо претстављао Бранка онаквог каквог га савременици описују: као »поснажног човека«, »лепо скројеног«, »угодне спољашности«, »дивне главе«, са »дугом, црномањастом косом«, »правилне лубање«, »троугластог«, »пошироког«, и »сухоњавог лица«, »широког песничког чела«, и »високог«, »испод којег сијеваше око необичним сјајем до јако невиђено«, — са очима »по разрезу великим, па опет у главу утјеклим«, над којима се оцртавају »мрке, поносно узвијене веће«, »пунијех скоро не малих усана«, са дубоким жлебом испод њих, са »тек никлим густим, са свијем отворено мркијем наусницама, али тако да се усна видјела«, — претстављао би Бранка обученог у »пребијелу кошуљу« са »лако притегнутом марамом«, мало »меланхоличног«, озбиљног и усмереног, са »анђеоским осмехом«, и »лепог као Аполон«.

Али време је већ било прохујало. Мина је у то доба већ имала педесет година, препуна успомена, усамљена и »несрећна«, и можда мало уморна; недостајало јој је младалачке снаге и полета да сасвим доврши Бранков портрет, који је конструктивно сасвим добро поставила, сликарски добро замислила и карактеристично ухватила, — недостајало јој је оне младалачке снаге и упорности, младалачког даха, да не само скицира, него и да га до краја наслика, да га доврши и у крајњем сликарском изражају сасвим оживи.

Зора Симић Миловановић

ИВАН ОЛБРАХТ

I

У чешкој књижевности између два рата издвајају се снагом свога стварања у прози два писца већег дара и формата: Карел Чапек и Иван Олбрахт. Чешка проза има и других одличних претставника: Марију Мајерову, Марију Пујманову, Карела Новог, Јана Дрду и др. Али у стварању Чапекову и Олбрахтову најбоље се одражава живот прве Чехословачке Републике, показују се два супротна идеолошка става према њеној стварности. То су два става према животу, према улози човековој у савременом друштву, према друштвеном и економском постројењу. То су, тако рећи, лице и наличје исте стварности.

Карел Чапек писац је, поред читавог низа романа, приповедака и драма, и »Разговора с Т. Г. Масариком« (које је, у преводу, издала пред рат Матица српска). Иако је то заправо репортажа о разговорима с вољеним председником Републике, ипак је то добрим делом и саглашавање с његовим политичким и друштвеним схватањима. Наравно да то не избија само у »Разговорима« него и у читавом низу Чапекових дела. Чапек је у књижевном облику одразио схватања масариковског хуманизма и демократије, онаквог типа демократије каква је била у теорији и пракси прве, буржоаске Републике. Таква демократија прихватила је капитализам као своју економску базу, није видела потребу да се та економска база промени, није видела да, док танак слој крупне буржоазије поседује средства производње и искоришћује масе радног народа, дотле нема и не може бити праве демократије, праве народне власти. Чапек, додуше, види да силан напредак техничке цивилизације води стварању људи-робота, откривању страшних експлозива који уништавају читаве области (експлозив кракатит у истоименом роману је заправо атомска бомба), појављивању белих болести — фашизма, који иде руку под руку с крупним капиталом; али он нема револуционарне одважности да утврди да је једини прави пут борба против капитала, против експлоататорске буржоазије, борба за нов друштвени и економски поредак. Демократија масари-

ковског типа такву борбу не прихвата, зато је и Чапек одбацује; он је присталица магловитих идеала хуманизма у земљи с грађанско-демократским уређењем. Такав став назвао је критичар Шалда (који је био напредан и близак марксизму), социјалним дефетизмом; таква »књижевност — каже он — свесно стаје у службу имућних класа, у службу владајућег друштвеног поретка; од песника постаје програмски хвалилац садашњег времена; песник одједном проналази да је све у садашњости добро те се боји сликања било какве промене«. Тек кад се фашистичка опасност судбоносно надвила над Чехословачку, чапековски хуманизам добија антифашистички, одбранбени и родољубиви карактер. У доба слома, после Минхена, демократија чапековско-масариковског типа у свом антифашистичком ставу постаје застава напредних људи, нарочито у неслободним монархофашистичким земљама, као што је случај и с бившом Југославијом. Чапекова појава у књижевности историски је условљена; симболично и судбоносно показало се то после минхенског слома кад је дошао и слом Чапекова живота. Карел Чапек, са својим књижевним делом, типичан је одраз прилика и стварности у првој Чехословачкој Републици; зато је он данас делимично предат прошлости.

Став Ивана Олбрахта није био исти као Чапеков. Он није био присталица демократије масариковско-чапековског типа; он не може да се помири с економско-друштвеним уређењем грађанске Републике, јер зна да човек може имати привидне политичке слободе, а ипак имати економске окове на ногама, који га спутавају и ограничавају могућност хода. Он сматра да му је дужност да се активно бори против капиталистичког поретка, против буржоазије, против империјализма, који спрема човечанству нови крвави рат; он објављује »рат рату«, у чему државни тужилац види нарушавање јавног мира те га шаље у затвор. Олбрахт добро зна да је мир буржоазије само прикривено спремање за рат. Као припадник Комунистичке партије, Олбрахт не може да се сложи с методама политике коју проводи »демократска« влада Аграрне странке у Закарпатској Украјини (Поткарпатској Русији), — методама које су сличне онима које употребљавају западни европски народи у колонијалним земљама. Отуда је читав његов друштвени и књижевни став за прве Републике критички негативан, а његово књижевно дело критика тадашњег економско-друштвеног стања. Не треба се онда чудити што његово ремек-дело, »Никола Шухај«, не може да се објави на украјинском језику, или што су његова дела као лектира у школама забрањена. Међутим, данас, Олбрахт је као »народ-

ни уметник Чехословачке један од најчитанијих писаца, један од писаца који се највише преводе на стране језике. Код нас је он познат већ пре рата: преведена су му дела »Тамница најцрња«, »Чудновато пријатељство глумца Јесенија« и »Хајдук Никола Шухај«; после ослобођења, поново је издат »Никола Шухај«, а преведена су му дела: »Изгнаници у долини«, (Будућност, Нови Сад, 1946), »Огледало с решеткама« (Матица хрватска, 1946) и »Ана пролетерка« (Култура, Загреб, 1947). То велико интересовање за Олбрахта изазива потребу да се на његово књижевно стварање мало подробније осврнемо.

II

Линија књижевног развоја Олбрахтова није одувек ишла истим путем; она показује извесне преломе, скретања. То настаје отуда, што је Олбрахт по свом осећању романтичар, а реалиста по свом основном методу рада. У њему као да се стално боре те две основне особине, основне тежње, наклоности. Романтизам се огледа у избору изузетних тема или личности, у извесној животној егзотици, у уклањању од свакидашњег; његове прве личности су из света циркуских артиста, па потом из света глумаца, па онда хајдуци и ортодоксни Јевреји из Закарпатске Украјине, па најзад освајачи Мексика (у најновијем роману). На другој страни, метод његова рада, обрада, потпуно је реалистичка, без идеализације и фантастике, без мистике, сва заснована на чињеницама. Романтизам његов је у индивидуалистичком постављању ствари, што превлађује у ранијем периоду његова стварања; у каснијем, пак, види се свесно настојање да се личности-јунаци наслоне на колектив, да буду израз колективног духа, колективних тежњи. Такав је његов Тоњик из »Ане пролетерке«, такве су неколике личности из »Огледала с решеткама«, такав је зеленокадровац и хајдук карпатских шума Никола Шухај. А ту се Олбрахтова уметничка снага показала у највећој мери. Значи, реалиста је победио романтичара.

Олбрахт је почео писати још пре првог светског рата. Прва његова књига приповедака »О злим усамљеницима« (1913) показала је свет, не толико рђавих људи, колико бедних, искључених из живота, онаквих, какви су босјаци Горкога; то су људи прости, пропали у животу, без куће и кућишта, — циркуски артисти, луталице, стрводери. У њихову анархичном отпору према друштву показује се и пишчево непријатељство према владајућој класи, а на другој страни, симпатија према изгнаницима из живота и друштва, који у извесним моментима показују топло људско осећање. Угао виђења пишчева ограничен је на узан сектор жи-

вота. Слична се искључивост и изолованост пишчева види у избору теме о љубомори слепог човека («Тамница најцрња»). Од једног изузетног случаја, поред свег мајсторства пишчева у сликању, од манијака љубоморе, без нормалних личних и друштвених веза, тешко је начинити личност с типичним људским цртама. А величина правог реалисте — како каже Енгелс — и јесте у томе да се уоче типичне црте у типичним ситуацијама. Романтичарска наклоност одвукла је писца да тражи у »Тамници најцрњој« (1918) изузетне и посебне личности и животне ситуације.

И прва већа епска синтеза Олбрахтова, роман из глумачког живота, »Чудновато пријатељство глумца Јесенија« (1919) потчињена је романтичном, индивидуалистичком елементу у његову стварању. Роман се одиграва у чешкој средини у доба првог светског рата, али писац није искористио прилику да прикаже страхоте рата на фронту и у позадини, него се ограничава на проблематику уметничког стварања, слика глумачку и уметничку средину, и то специјално двојицу глумаца, по карактеру и темпераменту контрасте, — Јиржија Јесенија и Јана Веселог. Док је првог глумца истрајан и систематски рад на глуми и у животу одвео, по линији службе народу, преко границе у чехословачке легије, дотле се други, ношен анархичним елементом у себи, баца у вртлог револуционарног врења и у њему нестаје. Писац верује у напредак човечанства у смислу индивидуалне етике, верује у неку апстрактну племенитост човечанства, које се усавршава индивидуалним доприносом појединаца. У том индивидуалистичком постављању ствари крије се пишчева романтичност. — Тек у каснијим стварима, Олбрахт осветљава и процењује ствари историско-материјалистички; у њему превлађује уметник реалиста.

III

Публицистички и политички рад у крилу марксистичке левице Социјал-демократске странке, и, после, у Комунистичкој партији Чехословачке, па путовање у Совјетску Русију, дали су нови правац и садржину Олбрахтову раду. Најпре су ту »Слике из савремене Русије« (1920). То је Совјетска Русија, која се, на једној страни, бори против контрареволуције и стране интервенције, а на другој изграђује темеље прве земље социјализма. — Вративши се у земљу, Олбрахт се више година бави претежно новинарским радом, мање књижевним; борба коју води радничка класа, на челу са својом Комунистичком партијом, против носилаца политичке стварности нове Републике — индустријске буржоазије, великопоседника и издајника радничких интереса — десничарске социјал-демократије, исцр-

пљује све његове снаге. Тек 1927 год. сакупио је у једну књигу неколике предратне и поратне приповетке — »Девет веселих приповедака из Аустрије и Републике«, у којој је сатиром шибао претставнике горњих слојева у Аустрији и од ње наслеђене примерке полициског и судског апарата у новој држави — у демократској Републици.

Али наслеђе Аустрије није било само у извесним примерцима бирократског апарата, који је својим назадним, недемократским, аустријанским духом тровао живот младе Републике; оно је било у самом основу: Чехословачка је од Аустрије наследила владајућу крупну и средњу буржоазију. Чехословачка је од Аустрије наследила три четвртине њених индустријских предузећа, а свега једну петину њене територије, отуда је положај индустрије веома тежак, јер домаће тржиште може да прими свега 40% индустријске производње. Читава политика владе иде сада за тим да се осигура владајући положај чешке индустрије и чешког финансијског капитала у привредном животу, на рачун и штету словачке и закарпатско-украјинске индустрије и буржоазије. Тусаров социјал-демократско-аграрски кабинет брани позиције чешке буржоазије у граду и селу, читава чехословачка државна политика потчињава се интересима чешког капитала, води се оружана борба против бољшевичке Мађарске итд. Због тога се већ 1919 године у Социјал-демократској странци ствара »марксистичка левица«, која је против сарадње с буржоазијом; године 1920 избија отворена борба, која се претвара у сукобе с полицијом и војском, које отимају из руку левике партиски Народни дом, штампарију и централне партиске установе. После тога настаје генерални штрајк, а идуће године основана је Комунистичка партија. Социјал-демократи настављају опортунистичку и издајничку политику у служби чешке буржоазије.

Ту прекретницу у животу радничке класе и чешке социјал-демократије захватио је у свом роману »Ана пролетерка« један од првака марксистичке левике — Иван Олбрахт. »Тада смо се још борили — каже он у предговору другом издању (1946) — против аграрских силника, народно-демократских банкара и крупних индустријалаца, против десничарских елемената у социјал-демократији и у чехословачкој социјалистичкој странци, укратко, против наследнице Аустрије: против грађанске демократије«. Међутим, јавио се још један јак чинилац: револуционарни пролетаријат, који ствара своју револуционарну Партију, неоптерећену политичком прошлошћу и разним компромисима с буржоаским странкама. Главни јунаци »Ане пролетерке« узети су из те револуционарне радничке класе: то су Ана и

њезин друг Тоњик, ливац из фабрике Колбенка, касније Титових завода.

Роман »Ана пролетерка« има за предмет препород који доживљава сељанка, служавка Ана, у додиру с организованим радничким покретом. Она најпре служи у дегенерисаној експлоататорској буржујској породици Рубешовој, у којој синови завршавају самоубиством, а кћери тону у неморал. Ани, у додиру са Тоњиком, који јој постаје друг, отварају се очи, она сагледа трули живот богате грађанске породице у којој служи; најзад, она заједно с Тоњиком полази у борбу, учествује у радничким демонстрацијама, постаје борац против полиције, против владе, у којој седе издајнице радничке класе, постаје борац против капиталистичког поретка.

Олбрахт-приповедач показао је овим »романом о години 1920« нове квалитете: то није више писац индивидуалиста, који тражи изузетне и изоловане личности; то је писац који тумачи борбу једне напредне друштвене класе, који црта личности које носе у себи полет и одушевљење борбе за праведнији и бољи друштвени поредак, за ново друштво, ново, срећније човечанство. Може бити да су неке примедбе Вацлавекове овом роману оправдане, на пример да је раднички покрет овде приказан као нешто стихијно, спонтано, а не организовано, и да Тоњик и Ана још немају довољно црта помоћу којих би се могао створити лик радника борца из године 1920; можда има право и Шалда који мотив о издаји социјал-демократског посланика Јандака сматра приповедачким триком. Али како било да било, чињеница је да су ликови Ане и Тоњика живи, да је Олбрахт унео тим делом у чехословачку прозу нешто ново, слично оном што је Волкер унео у поезију: тематику из борбе радничке класе за бољи живот. Као и Волкер, и Олбрахт је својим делом »Ана пролетерка« активно помогао борбу чехословачког пролетаријата против буржоазије и издајничке социјал-демократије.

Наставак те борбене књижевности су записи из затвора у Шлеској Острави, »Огледало с решеткама« (1930). Писац је 1926 г. отседао два месеца затвора због противратног говора, који је одржао приликом десетогодишњице почетка првог светског рата; ту је изрекао паролу »рат рату«, због које га државни тужилац и суд прогоне. У затвору се Олбрахту пружила прилика да се упозна и са затворским системом прве Републике и са затвореницима. У затворском систему налазе се често такве звери од људи какав је некадашњи тамничар Адам, који је прави крвник, убица; то је један од оног наслеђа Аустрије, које је Олбрахт сликао у »Девет веселих приповедака«. И овај пример показује да се

језгра власти у првој Чехословачкој у суштини није променила, да је остала иста као и у Аустрији. А она се и није могла променити, није могла постати права народна власт, и поред свих демократских закона, јер је економска подлога остала иста. Власници великих фабрика, железара, ваљаоница, ливница у Моравској Острави и Витковицама, власници рудника у читавом том моравско-шлеском ревиру, остали су исти — Гутмани, Ротшилди, акционари-капиталисти. Затвореници с којима се писац упознао у затвору и чије судбине описује у посредној и непосредној су вези с власницима фабрика и рудника; ови стежу обруч око њихове судбине, ломе их законом железца, газе их гвозденим петом. Већином су то исцрпљивани радници, које власници за најмањи протест избацују с посла, као непокорне и бунтовне гоне на фронт, јуре са жандарима по »зеленом кадеру«, пребијају у новој држави. Остали су и у новој држави исти власници који су им некада смањивали плату, избацивали због штрајка с посла; фирма се понегде променила, на папиру су дошла демократска начела, а стварна власт је остала у рукама крупног капитала. »Живот је тежак. Ако се не браниш, убиће те као голуба; ако се браниш, утући ће те као вука«. Свесни тог закона железца, људи се ипак бране, противе се; то их доводи у тамницу, често их нагони на злочин, чак и на убиство.

Олбрахт није само теориски показао наличје друштвеног система. Он је у »Огледалу« дао неколико историја затвореника с којима се упознао у затвору; тим историјама проплео је своје импресије и ситне доживљаје у затвору. Нарочито је тешка историја двадесетосмогодишњег рудара, (одељак »Половина живота«), који је већ од своје десете године морао да пође трбухом за крухом, најпре као пастир, после као рударски шегрт и помагач, онда као возар; зато што није могао трпети неправду и искоришћавање, дошао је у сукоб с власницима, затим има посла са жандарима, војском; убрзо је спознао да је доспео, »непознато како, у некакав голем строј, у којему котачи, ваљци, полуке и точкићи служе само зато да га гурају камо они хоће, да га пусте спавати и бдети када они хоће, радити и јести што они хоће, становати где они хоће, сасвим онако како је то замислио оштроумни изумитељ...« То је спознао у току рата, у доба Аустрије, али то исто важи и у новој држави: »борба у којој не може бити повлачења, помирења ни одмора: штрајкови, борбе са штрајколомцима и жандарским патролама, поворке по улицама с црвеним заставама, отпуштање радника, »тамница са самоћом белих зидова«, »отпуштање и незапосленост, обилажење рудника и берза рада, повремено запослење код сељака и на канали-

зацији, глад и беда, који претварају одлучност у страст, а вољу чине каменом, који чека час кад ће бити бачен и ударити у чело».

Ето, то је доживљај Олбрахтов из шлескоморавског затвора. Размакнули су се зидови тамнице, и писац је сагледао читаву економску машину, која је својим котачима стезала и млела и радника и писца интелектуалца и читав радни народ Републике. Да би се њихово стање из основе променило и поправило, требало је извршити корените измене, лишити капиталисте могућности експлоатације других људи, срушити буржоазију с њеног повлашћеног положаја. Могло се то извршити национализацијом крупне индустрије тек после другог светског рата, 1945 године, кад је радничка класа постала господар своје судбине. Догодило се то заправо и дефинитивно тек фебруара 1948 године.

IV

Неколикогодишњи боравак Олбрахтов у »земљи без имена« — Закарпатској Украјини (или, по некадашњем службеном називу према Сен-жерменском уговору, у Поткарпатској Русији), био је за стварање његово необично плодан и користан. Најпре је дошла књига репортаже »Земља без имена« (1932), после проширена с неколико поглавља у књигу »Горе и столећа« (1935), за коју је Шалда рекао да је репортажа тако високог ранга, да је вредна колико десет добрих романа. Потом је дошао роман »Хајдук Никола Шухај« (1933), преведен на више од десет језика; и најзад, књиге прозе, »Изгнаници у долини« (1937).

Шта је Олбрахт видео у Закарпатској Украјини, земљи чешке колонизације? Како каже Шалда (служећи се Олбрахтом), пре првог рата колонизовали су је Мађари; потом је дошла чешка буржоазија, која је тамо слала своје сувишне индустријске производе, финансије и жандаре; »чешка колонизација провођена је по традицији колонизације свих великих, културних, западноевропских народа: дошло се тамо до тога да је, на крају крајева, најсигурније културно средство жандарска пушка« (Ф. Кс. Шалда). Била је то земља економски потпуно заостала; било је крајева где још није допро плуг или где је владала прашума; у културном погледу, таква заосталост (нарочито јеврејског верски ортодоксног становништва), да је у свему потсећала на дубоку таму средњег века. Становници су били ратари Русини, грана украјинског народа, и Јевреји, трговци, ситне занатлије, кириције, ратари. Осим танког слоја богатих јеврејских трговаца, сви остали живе у најтежој беди, гладују; могућност било какве зараде сасвим је минимална. Положај Русина у Чехословачкој Републици по-

стао је гори него за бивше Аустро-Угарске. Некада је русински сељак с пролећа одлазио као дрвосеча у Галицију, Ердељ, Босну и Херцеговину, и ту остајао до жетве. Потом се спуштао у Мађарску низију, где је као рисар зарађивао пшеницу и кукуруз који су му требали за зиму. Неки су одлазили у Америку и враћали се (или не враћали) после десетак година. Откако је настала Чехословачка, границе су пресекле некадашњу зараду у галициским, ердељским или босанским шумама, а не може се више ни у мађарску пуну; »богата мађарска равница нестала је негде у магловитој даљини«. Не сече се ни дрво у карпатској прашуми, јер влада (= чешка буржоазија) штити високом железничком тарифом дрварску индустрију у чешким земљама. На тај начин, украјински сељак (Русин) живи у беди, пролетаризован, задужен, без школа на свом језику, без икаквих плодова културе; вратио се »у гладне године XI века«.

Према таквом начину управљања Закарпатском Украјином (тобоже аутономном покрајином), према таквој политици коју води чешка буржоазија, у првом реду Аграрна странка, Олбрахт је заузео критички, негативан став. Његове књиге о тој земљи и о том изгледном народу су најречитија оптужба, најгласнији протест; зато су његове књиге и забрањене као лектира у школи! Данас је тај период историје тог народа и те земље завршен. По споразуму с новом чехословачком владом, 1945 године, Закарпатска Украјина постала је саставни део Украјинске ССР; отада је сељак испод карпатских планина члан новог социјалистичког друштва, те је и његов економски положај савим друкчији него у бившој Чехословачкој Републици. Што се тиче јеврејског становништва, оно је углавном од фашиста побијено или погушено и спаљено у логорима смрти — Освјенћиму и другде.

У својим репортажама Олбрахт је реалистички, а понегде и драматски приказао друштвено-економске прилике народа у поткарпатској земљи. Из тога материјала нарочито га је привукла двојака тематика: једно је хајдучија, друго је ортодоксни верски живот Јевреја.

Поткарпатски Русини немају још званично написану историју, немају званичне историске јунаке, али имају народне јунаке: то су хајдуци, који живе у народним причама, песмама, у народном предању. Они су израз тежње потлачених за друштвеном правдом, израз револта и отпора против друштвеног реда који их гази и не да им да живе; они су у народном предању израз чежње слабих да постану јаки, макар само на један тренутак и по цену властитог живота. Они су материјализована мржња и освета. — Поткар-

патска Украјина, са својим прашумама, била је као створена за боравак хајдука и хајдучких дружина, које су се у прошлости регрутовале од кметова, побеглих са спахиских имања или испред куге и рата, од бегунаца из различних феудалних војски, а и од злочинаца измаклих испред вешала. Разуме се, они пљачкају и пале спахиске дворове, убијају господу, племиће, богате Јевреје, лихваре и трговце, суделују у разним племићким походима и ратовима — средином XVII века ратници су у устанку Бохдана Хмељницког против пољске шљахте. Највећу славу задобила је хајдучија у карпатским шумама с именом Олекса Довбуша. Народ је створио о њему легенду, сматрајући да је он некористољубиво светио и кажњавао неправде, извршене над њим. Постоји читав низ изрека којим народ исказује своју љубав према Довбушу и другим хајдуцима. »Кажњавао је људску неправду«. »Био је окрутан према господи, а према народу милосрдан и добар«. »Богатима је узимао, а сиромашнима давао«. »Док је живео, господа су га се бојала, постајала су боља, па је сиротом народу било боље«. »Родиће се нови Довбуш«. Доћи ће кад се на површини земље појави пушка кремењача, коју је Довбуш пре смрти дубоко закопао у земљу и која се сваке године помало помиче према површини. Нови Довбуш појавио се у лику Николе Шухаја, као »последњи хајдук Полоњинских Карпата« — »последњи не само у низу бивших хајдука, него и будућих«. (Олбрахт).

Никола Шухај стварна је личност — то је син карпатских планина. Из мађарске војске, за време рата, побегао је у »зелени кадер«, у своје шуме, где је убио два жандара. Кад се променила власт, кад је овамо дошла Чехословачка, Никола се у своме селу, Колочави, оженио Ержиком и наставио миран живот. Али у његову земљу на стално се населила глад. Једног дана, отео је у шуми од овчара две качице сира. Иако прерушена, препознали су га и затворили, но Ержика је потплатила жандара који га је чувао, и Никола се нашао у шуми, која му постаде кућа и кућиште. Сада је убио једног жандара, па је нападао на пошту, па трговце с колима, »узимао богатима, сиромашнима давао, а никога убио није осим у самоодбрани или из праведне освете«. Борба Николина са жандарима селу је симпатична, јер чешки жандари претстављају државу од које су мало добра видели. После неколико непотребних злочина (који можда и нису дело Николино), и још неколико жандарских живота, Никола је заједно с братом пао као жртва издаје (1921).

Око тих података, испитаних и проверених на лицу места, Олбрахт је склопио целину, роман. Никола Шухај,

и поред тога што је његов лик напросто вукао у романтику, и што се о Николи напросто нудила готова легенда, створена у народу, дат је у роману као потпуно стваран лик, с реалним, људским цртама. Како је то рекао на другом месту. Никола Шухај није рођени злочинац, него је то младић с јаким инстинктима, нетакнут цивилизацијом, којега су време и прилике у којима је живео натерале да се властитом песницом бори за слободу и за голи живот, а кад је једном пошао тим путем, више му није било повратка. Он није био неки велики хајдук у социјалном или политичком смислу, али је украјински (русински) народ, жељан свога права и своје правде, начинио од Шухаја великог хајдука и трагичну фигуру. У том смислу треба разумети Шалдине речи да је Шухај »продужење своје земље, крик свога народа, претставник све оне напетости која се, као електрицитет, дуго скупља у том одвајкада тлаченом народу, да би одједном избила као муња и гром отпора«.

Све је то дало Олбрахтову Шухају типске црте — он постаје репрезентант свога народа — у њега се слила сва тадашња стварност русинског народа. Није требала никаква нарочита конструкција да се од његова лика, лика његове жене, трговца Јеврејина и јатачког села створи јака, а проста и једноставна епска творевина, која делује снагом горске бујице и топлином дирљиве баладе.

Књига прозе, заправо три приче повезане у једну целину заједничким личностима, »Изгнаници у долини« (1937), показује један узан исечак из поткарпатске стварности: забачено село у брдима с ортодоксним Јеврејима, којима је религиозни мит још нешто силно живо, стварно, истинско. У првој причи, у хумористичком светлу, видимо слику њихова бедног, сиромашног живота; у другој, пред нама се јавља тама средњег века: ритуално купатило, »миква«, загађена тиме што је у њој једног дана било за палац мање воде него што је то прописано; то је унело узбуну у њихов живот! У трећој причи, разраслој у мали роман (»О тужним очима Хане Карацићеве«), настаје трагични конфликт кад у ту средњовековну, високим зидом ограђену средину падну зраци савременог живота, кад у њу продру нове, ционистичке идеје. Донела их је сумрачна стварност: оронуле су и некада богате трговачке породице, а да и не говоримо о ситним занатлијама, кирицијама, ратарима; Хана Шафарова, ћерка некада богатог трговца, одлази у Моравску Остраву да се ту спреми за полазак у Палестину. Но ту се њен животни пут укршта с путем Јеврејина-отпадника од вере, некада и покрштеног, Ива Карацића (тј. Исака Кона). Њихов покушај да приволе родитеље на тај брак, наила-

зи на отпор не само родитеља, него и читавог села: погребним песмама испраћају младенце, као мртве...

Олбрахт је у овој прози, испричаној заиста мајсторски, у сјајној епској нарацији, показао не постављајући неку нарочиту проблематику, колико је тврд оклоп предрасуда и верског мита, и како се он, у условима политике како је проводи чешка влада према поткарпатској земљи, не може разбити. Можда у избору овакве тематике, у изузетности и егзотичности приказиване средине, има опет нешто од оне романтичне жице Олбрахтове, иако је он далек од сваке фантастике; оно што је испричао, део је, као и Шу-хај, доживљене стварности.

Окупација је прекинула књижевни рад Олбрахтов. Он је, додуше, за то време написао историјски роман или романсирану биографију »Освајач« (1947), у којој је испричао историју проналазача и освајача Мексика, Хернанда Кортеза. Али, како и сам истиче, роман је само делимично његов. Као основа му је послужило дело Виљема Прескота »Историја освајања Мексика« (1843), којему је он дао књижевни облик: облик романа с ликом који је у себи имао црте својствене највећем завојевачу XX века; и писцу и читаоцу стално се намеће паралела Кортез-Хитлер...

*

На крају да се запитамо: у чему је допринос Олбрахтов, шта је он дао чешкој књижевности?

Олбрахт је у свом стварању одразио чехословачку стварност између два рата; на типским ликовима он је приказао живот малог чешког човека. Он је показао да у првој Републици постоје демократски закони, али да стварне демократије нема: радни народ исцрпљују капиталисти, искоришћује његову муку, бацају га у затвор, наводе на алкохол, крађу, злочин; хајдуци су производ одређених економских и социјалних услова, исто тако као и потпуни мрак у коме живе поткарпатски Јевреји. Од Масарикове демократије и хуманизма практично ни радник ни ситни сељак с планина на истоку државе немају никакве користи. Тек уз измењену економску базу, која је настала после слома фашизма и реакције, ослободиће се чешки и словачки радник, промениће се његов однос према раду, према друштву: нема више класе која га исцрпљује. Сада се тек може остварити права демократија, прави хуманизам. Према оној, ранијој стварности, Олбрахт има непоштедан, критичан став. У њој је назрео неколико ликова који се боре за другу, ову данашњу стварност: то је онај радник из »Огледала«, можда намерно остављен без имена, јер он није сâм;

у »Ани пролетерци«, то су њих двоје и за њима многи други, који борбом хрле у будућност: Тоњик, Ана, и многи други Тоњици и Ане. То су они који су преплавили прашке тргове и улице 25 фебруара!

Будућност ће нам показати хоће ли нам Олбрахт уметнички остварити и ликове градитеље нове чехословачке — социјалистичке стварности¹⁾.

Крешимир Георгијевић

¹⁾ У литератури о И. Олбрахту најзначајнији је есеј Б. Вацлавека (1937); драгоцене су и оцене Шалдине о појединим делима, објављене у његову „Записнику“. Код нас је највише писао о Олбрахту његов најплоднији преводилац Љ. Јонке (обично као предговор или поговор преведеним делима).

Илија Кеџмановић: Вук Караџић, његов живот и рад
(Свјешлост, Сарајево, 1947, цена 20 дин.)

Илија Кеџмановић, управник Народне библиотеке у Сарајеву, написао је прошле године, поводом Вукове прославе, овећу популарно-научну студију о Вуку и његову раду. У њој је најпре приказан Вуков живот; не знам како се у биографију могла увући тако крупна штампарска грешка као што је година рођења: назначена је 1847! Потом је писац редом излагао Вуков рад на језику и правопису, на сакупљању народних умотворина, дао оцену Вукова рада као етнографа, историчара, књижевног критичара, преводника Новог завета, изложио Вуков рад на упознавању иностранства са Србима. На крају је писац навео нешто од старије и новије и најновије литературе о Вуку.

Стогодишњица Вукове победе, 1947 година, дала је лепу прилику да се о Вуку, његовој борби и његову значају, изнесу нова и модернија схватања, да се Вук, Бранко и Даничић осветле с нових гледишта — с позиција историског материјализма — марксизма-лењинизма. Показало се да Вуков спор са Стратимировићем, Хаџићем и др. има чисто класни карактер; Вукова борба је класна борба. Феудална хијерархија, на челу с митрополитом и владикама, и богата српска буржоазија у Угарској, имале су свој вештачки књижевни и саобраћајни језик, тзв. славјаносербски. Бранећи своје класне позиције — привилегован економски и друштвени положај, монопол на науку и културу, та „виша класа“ брани и свој језик, који је потпуно различан од језика „ниже класе“ — ситног грађанства и широких народних маса. То свесно грађанство у Угарској, у борби за културно уздизање, тражи школе, књиге и

др.; из његове средине изишли су најплеменитији писци српски у XVIII веку — Доситеј и Орфелин. У свом раду, Вук се материјално насланио на тај део српског грађанства у Угарској и у Аустрији; а језик којим је писао своја дела био је језик сељачких маса и баш тог истог ситног грађанства, језик који је потпуно друкчији и нов у односу према дотадашњем књижевном језику „више класе“ Зато и није правилно говорити о реформи језика код Вука; Вук изводи корениту, револуционарну промену, уводи нов, други језик, различан од дотадашњег.

Можда би се у Кеџмановићеву излагању могло пожелети мало више реда и система, тако да би се јасније истакла економско-друштвена подлога Вукова рада, класна припадност његова; али, у основи својој, његови закључци су правилни и тачни. Он види да су напредне друштвене снаге увек биле „носилац језичних промјена у смислу упрошћавања азбуке и увођења народног језика у књижевност“, па, према томе, и Вуков подвиг „претставља такву једну револуционарну промјену на развојној линији нашег језика“. Као скупљач народних песама, Вук је располагао „најбољим квалитетима правога научног радника“; као историчар, Вук је претерао у похвали кнеза Милоша (у биографији, 1828), али је зато погледао дао оштру критику његове управе. Као приказивач људи из устанка, Вук је показао „припо-вједачки талент, био је прави умјетник ријечи и стилиста у кога нам се и данас ваља учити“. Кеџмановић истиче да је Вук својим сликама људи из устанка „наш први велики реалистички писац“.

Управо с тим одликама правог историчара и „реалног (тачније: реалистичког; К. Г.) приказивача своје епохе“, Вук није мога прихватити псеудоисториске романе Видаковићеве. — На крају, писац истиче лични пример Вукове личности, борца, који својим радом и личном пожртвованошћу треба да служи као узор млађим генерацијама. „Вук је — каже Кеџмановић

— класичан примјер борца који је своје личне интересе потпуно потчинио општим, народним интересима, он је оличине великог ствараоца који живи само животом својих идеја“.

Кеџмановићева невелика књижица (71 стр.) послужила је као корисна и поучна рекапитулација Вукова рада и значаја.

К. Г.

Јанко Ђонових: На Влтави

(Народна књига, Цетиње, 1948, стр. 109, цена 20 дин.)

Лањске године, на основу културне конвенције између наше државе и Чехословачке извештан број југословенских књижевника и уметника боравио је месец дана у Чехословачкој, а исти толики број чехословачких код нас. Књижевник, песник Јанко Ђонових, један од њих, написао је и објавио своје утиске о тој путовања по братској нам земљи. То је кратка репортажа о свему виђеном и доживљеном; она и више даје него што наслов књиге показује, јер је писац пропутовао Чехословачку, тако рећи, уздуж и попреко. Наравно да она нема претензија на неку бедекерску исцрипност; забележени су важнији моменти из прошлости и садашњости. Ту је, најпре, Праг са својим многобројним историским и културним споменицима, позориштима, музејима; па је ту одмах посета највећем филмском граду у Европи — Барандову, где се снимају и неки совјетски филмови. Потом писац даје једну екскурзију у чешку пролетерску књижевност — топло говори о Јиржију Волкеру (не знам зашто је наслов чланку: „Ј. Волкер хтио је пасти“?); допунио бих писца само у томе да је Волкер примио од старијег песника Ј. Ербена (умро 1870) народну баладу као средство књижевног изражавања. — Затим писац описује излет у Лидице, чешко село које је постало жртва фашизма, а онда, даље, посету многобројним средњовековним и барокним замцима, посејаним по читавој Че-

шкој. Ту прилику писац искористиће да припоји извесна историска објашњења, што је савим умесно, па чак и потребно. Међутим, с извесним објашњењима не могу да се сложим: Ђирил и Методије нису дошли у Брно, јер оно у њихово време није постојало; Карел I (IV) не зове се Карло Велики Луксембуршки; када се говори о хуситском покрету, треба добро објаснити његове социјално-економске узроке и последице (ово је нетачно: „Свом сибином захватио је чешке земље и читави један вијек одупирао се навалама из Европе, углавном германским, све до чешког Косова — пораз на Бијелој Гори“; поред осталог, нетачно је ово о трајању: смрт Хусова 1415, битка на Бијелој Гори 1620); и др.

Поред Чешке у прошлости, писац је видео и савремену, нову Чехословачку, нарочито у њеном индустријском замаху. Посетио је фабрике у Прагу (Титове заводе), у Буђејовицама (фабрику оловака), велике комбинате кожне и гумене индустрије у Злину, некадашње власништво Бате, данас национализовано. — У Словачкој је видео Братиславу и Високе Татре, с њиховим изванредно уређеним санаторијима и хотелима. Изгледа, није посетио други словачки културни центар — Турчански Св. Мартин, где се налази Матица словачка, која и данас развија широку просветну и издавачку делатност. На крају, пи-

сац је додао топло написан одељак о љубави чешког и словачког народа према нашим народима, и обратно; на свом путу не једном је могао констатовати како „ова осјећања израстају код њих у срдачне манифестације братске љубави“.

Ове Ђоновичеве забелешке с пута можемо поздравити. Некада се код нас неговао путопис, али, углавном, по западним земљама, потребно је да се он даље развија, нарочито као доживљај и извештај из СССР и земаља народних демократија. Овај путопис пред нама писан је у журби, задихано, онако како је ишло и само путовање; за танано и минучиозно сређивање утисака, удубљивање и разрађивање појединих тема, писац није имао времена, што је, наравно, штета. Потом, путопис је написан пре фебруарских догађаја у Чехословачкој, тако да је један део пишчевих разматрања о економским и социјалним проблемима изгубио актуелност. Најзад, ни та журба не може да оправда извесну алканост и немар у навођењу имена, у стилу и језику (зар ми немамо израз за „планински шпиц“?!). Доста имена наведено је нетачно: словачки песник Вјездослав — уместо правилно Хвјездослав, Штурза ум. Штурса, Мизлбек ум. Мислбек, барон Тренч ум. барон Тренк, пећина код Брна Мацуока

(то је некадашњи јапански мини-стар!) уместо Мацока. Поводом прилика у Словачкој, писац говори да су **фратри** носиоци реакције у словачком селу. Мислим да ту није реч о **фратрима** (= католичким калуђерима), него о **фарарима** (= слов. снештеницима, католичким или евангеличким), што није исто. Не бих се могао сложити с оваквим начином пишчева изражавања: путујући по Словачкој аутомобилом, писац о себи каже: „Долази ми душу да испустим, поред свих краоник пејсажа Словачке, и да повратим цео барок и готику којих смо се наждерали по Чешкој“ (стр. 86). Мислим да оваквом писању нема оправдања ни у журби ни у ичему другом; извесна књижевна контрола неминуовно је потребна, иначе ствари губе своју културну функцију. Таквим писањем друг Ђоновић не потврђује оно што је написао у предговору да га је у Чехословачкој највише импресионирала „њена дубока и древна историја“ (стр. 4).

Такве се, ето, примедбе могу ставити овом путопису, иначе живо и занимљиво написаном. Било би добро да је писац више говорио о новом чешком и словачком човеку, раднику, сељаку; срели смо се само с неколико мишљења интелектуалаца.

К. Г.

Вук Стеф. Карацић: Писма

(Издање Просвете, Београд 1947. Уредио Ђ. Гавела)

Вукова преписка штампана је у седам великих књига у времену од 1907 до 1913 године. Уредио ју је Љуб. Стојановић, писац досада најбоље монографије о Вуку. Ова преписка садржи сва писма до којих се тада могло доћи. Највећим делом то су писма из Вукове заоставштине. Писма упућена Вуку сачувана су сва, јер је Вук чувао не само писма већ и сваку цедуљицу. Она која је Вук писао само су делимично нађена. Има ско хиљаду лица којима је Вук

писао. Број примљених писама износи око пет хиљада. Ако претпостављамо да је Вук на свако писмо одговорио, онда би Вукова преписка износила око десет хиљада писама. Код бисмо томе додали још и неиздата, већином породична писма, тек тада бисмо добили пуну претставу о обимности Вукове преписке, до данас несумњиво највеће у српској књижевности. Важност њена је уочена давно и њоме су се служили не само они који су писали о Вуку.

veћ и сви они који су проучавали kulturne па и политичке и привредне прилике Србије из прве половине XIX века.

Ова преписка је данас, међутим, приступачна широким слојевима наше читалачке публике. Све и кад би се до ње лако могло доћи, читање би било дуго и заморно. У преписци за просечног читаоца има и мање важних писама, јер је она у целини својој неопходна научном раднику.

Изабрана Вукова писма — има их нешто испод шездесет — штампана су сада први пут у посебној књизи. Она говоре о Вуку, човеку из народа у коме се најбоље одржавају црте не кабинетског научника, већ одлучног и истрајног борца кога је родила народна револуција. Из ових Писама личност Вука, противника свега старог и преживелог, добија своју потпуну и праву вредност. Вукова снажна индивидуалност осећа се кроз сваку његову реч, оштру, живу, природну и снажну. Код Вука се, боље него и код једног нашег писца, осећа да реч вреди само онда када непосредно и тачно казује садржајну мисао. Писма Вукова показују и да је он био свестан своје вредности, а такођер је јасно видео ко су и какви су му противници. У једном писму Лукијану Мушицком, мислећи на своје противнике, поводом напада Стратимировића на Мушицког, Вук пише: „Ми смо Платони и Аристотели у данашњем народу нашем; ми треба све ципоре ове да презремо, и да пишемо за благородно потомство, које ће бити чисто од садашњих будалаштина наше благообразене простоте; који неће питати гдје се ко родио, и како је ишао, и како се носио; него ће гледати оно што му је оставио, и по ономе ће судити о нашим умовима и срцима“.

Писма говоре и о тешким материјалним приликама Вуковим и казују како се он целог живота злопатио и сиротовао. У једном писму из 1825. упућеном Мушицком, Вук пише: „Не могу вам казати у каквој сам ја сад нево-

љи... Све што се могло продати или заложити, заложно сам или распродао, сад не знам шта ћу чинити са женом и троје нејаке дјеце... Зимно доба, а дрва нема, хљеба нема, а новаца нема“.

Писма у овом избору великим делом су посвећена Вуковој борби за језик и правопис. Из тих писама се види колико је Вук тачно видео да „учена класа“ има да учи језик од народа. Поводом издавања *Писменице*, Вук пише Копитару: „Мене није нитко ушлашио или увјерио да онако не ваља; ја оне који лупају као путо о лотру и не слушам, а разумнога и слободно мислећег сваког могу увјерити да баш онако мора бити; али се људма жао удаљити од типика! — Неки то чувају за свој добитак; неки се плаше, ... а неки пак лупају по ријечима других. Но сви нека они говоре што им драго; ја ћу... печатати онако као што је најправилније по здравоме разуму и по својству језика. „Говорећи Мушицком да треба писати народним језиком, Вук каже: „Учите ви наш наковањ и наше твозжђе ковати, а не све англиско и мисирско“.

Добар део Писама говори о односима Вука и Кнеза Милоша. Та писма најбоље карактеришу не само Кнеза Милоша већ и тадашњу владајућу класу у Србији, нарочито људе око Милошева двора. Вук о свима тима пише верно, трезвено, и оштро. Ти Вукови подаци су најбоља слика сурових и грубих односа и интрига у Србији Милоша Обреновића. Посебно ваља истаћи Вуково писмо кнезу Милошу од 12 априла 1832 године, које, и по обиму и по садржини, има карактер декларације и с правом је упоређено са писмом Фенелона Лују XIV. Поред других ствари, Вук се нарочито обара на Милошеву самовољу: „Данас у Србији управитељства, у правоме смислу ове ријечи, нема никаквога, него сте цијело правитељство ви сами; кад сте ви у Крагујевцу, и правитељство је у Крагујевцу; кад сте у Пожаревцу, и оно је у Пожарев-

цу; кад сте у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад сте ви на шуту, и оно је на путу". Из ове групе Вукових писама види се округлост и свирепост примитивних дворјана кнеза Милоша, тадашњих властодржаца, удворица и улизица његових који су, грубо газећи основна права и достојанство човека, крали, отимали, безочно пљачкали и немилосрдно гонили своје. Та писма показују да њима није било стало ни до каквог напретка и бољитка у Србији, да њима ништа није било свето, да су са свачим терали шегу и, како Вук у једном писму вели, код њих се „са спрдњом руча и вечера, са спрдњом се сва државна дела свршују". Такав је био Милош и његова клика.

Међутим, Митрополит Стратимировић, ча-Стева“, најљући је непријатељ Вуков. Он је оличење клерикално-феудалног схватања и

вођа конзервативне странке Срба у Аустрији. Многи свештеници и учитељи, поред трговаца и ђака који су били кичма Вукове „партије“, нису смели јавно да пристају уз Вука. Такав је случај био и са пријатељем Вуковим Ј. Мушицким коме Вук пише: „Што се тиче дволичења вашег, помислите на потомство. Нити ћете довијека живити ви, ни ча-Стева, а натписи ће ваши остати докле је год српског рода; — а зашто да потомство вас за примјер узима да калуђер мора калуђерски мислити“.

Писма великих људи имају посебну лепоту и драж. И не само онда кад су интимног карактера. У њима се скоро увек, кроз лични живот, говори о општим стварима. Писма Вука Караџића то очитљиво доказују.

П. А.

Бранко Радичевић у словеначком преводу

Као 4 свеска Мале књижнице Словенског књижног завода у Љубљани објављена је почетком ове године мала књижица изабраних Бранкових песама са насловом „Izbrane pesmi“ у словеначком преводу Алојза Градника. Преводац је обухватио најпознатије Бранкове песме, свега њих тринаест, и то: Девојка на студеницу, Путник на уранку, Ноћ па ноћ, Пут крај, Писмо у стиховима, Клетва (коју је преводац назвао: Жеља), Јади изненада, Два камена, Убица у незнању, Болесников уздисај, Где су..., Кад млидијак умрети и Бачки растанак. Ова књижица је објављена у вези са прошлотишњом прославом победе народног језика у српској књижевности, што њеној појави даје посебно оправдање, иако се са начином Градникова превођења Бранкових песама не могу у целости сложити.

Без сумње, најтежи Градников задатак је био превести Бачки растанак. Та најчувенија и сразмерно опсежна Радичевићева песма оби-

лује изменама у ритму који је на појединим местима истанчан, раскошан, младићки, просто такав да је ту песму баш због тог ритма нарочито тешко преводити. Градник се често довијао (и код неких других песама) на све могуће начине, често мењао ритам и у том погледу отступао од оригинала, што свакако није оправдано. Његов је превод слободан, често више препев. Али и у том питању треба да постоји граница. Не може и не сме се за љубав риме мењати смисао стихова. Градник је на више места, својим преводом, дао до знања да није правилно разумео оригинал. Споменућу свега неколико највећих погрешака које код познаваоца Бранкове поезије осетно кваре утисак превода.

Тако Градник реч „гора“, која значи шуму, редовито преводи са „планином“ (словеначки „goga“). Стихове: „Свуд по теби деклице танане свака од њих лака као лане“ преводи Градник: V tebi deklic je krdele živo, vsaka njih je

lahka ko predivo“ (!!); преводилци је реч „лане“ схватио као „лан“, што је, разуме се, скроз наопако (лане је женско младунче срне). О вокативу „Ој Понерче...“ у 405 стиху „Бачког растанка“, који је у преводу остао у истом облику (на страну што су у једној речи учињене још две штампарске грешке, јер гласи: „Ој Рорерче...“), треба рећи да је унакажен због непажљива превођења; словеначки може да буде само: „Ој, Росерес“. Како се „орлушина“ (стих 410) у преводу изменила у „зидине“, не схваћам. Стих 436: „ко је тебе јоште тер'о?“ преведен је по смислу сасвим наопако. Код Градника гласи: „kdo ni gonil te ko zver?“ Значи, другим речима, сви су те гонили као зверку, док је смисао оригинала: тебе још нико није гонио. „Поскочица ђаволица“ (473) изменила се у преводу у „poskočicu, vgažju Mici“ (!!), што никако не одговара оригиналу. „Сека“ у 476 стиху преведена је изразом „deklina“, који нипошто није на месту, јер значи у словеначком исто што у српском „девојчура“. „Очи се светле“ (стих 570) превести изразом „oči suze“ није правилно; ту треба употребити словеначки глагол: bleščati или goreti.

Песму „Кад млидијох умрети“ превео је на словеначки и Јоже Удович и превод објавио у часопису „Obzornik“ за прошлу (1947) годину. Удовичев превод те чувене Бранкове песме бољи је од Градникова. У песми „Убица у незнању“ 45 стих „да л' си близу ту гдегоде?“ уопште није преведен, већ просто изостављен. „Пусто вече“ (стих 10 исте песме) не може се никако превести са „blažen večer“, како је то учинио Градник. „Прости, прости“ (61 стих песме: „Два камена“) није исто као Градниково „Zbogom, zbogom!“ Стихове 38-41 песме „Јади изненада“: „То рекоше, издахнуше. (на земљицу те пануше / ко два бора усред горе / кад секире њих оборе“ преводилац је сасвим изокренуо, јер превод: Komaj to je še izustil, / dušo svojo je jspustil, / padel, kakor bor umira, / ko podere ga sekira, — значи да се све то односи само на мушкарца, а не на њих обоје, како је то Бранко написао. Исто тако су сасвим погрешно преведени стихови 50—51 исте песме.

На уводном месту је написао неколико топлих речи с Бранку познати словеначки публициста Божидар Борко.

Т. П.

Андерсен: Бајке

(Превео Станислав Винавер — Ново поколење, Београд, 1947)

У хрсти Андерсенових приповедака, црта, записа и песама у прози има их мало које би се могле назвати бајкама у уобичајеном значењу овог имена. То су већином праве народне бајке у Андерсеновој обради, и оне одвајају од других ошром освешталом фантастиком која укида законе реалности и, као и у свим бајкама, пушта у свет некакве тајанствене зле или добре силе и бића. Андерсен је, међутим, скоро лишен фантастике у том смислу, а и када се њоме служи, увек је то нераскидљиво од његове реалистичке замисли, па тако и

делује. Код Андерсена живе мртве и говоре немусте ствари — оловни војник, плетаћа игла, грлић разбијене боце, цвеће, звери — али у тој анимализацији нема ничег натприродног и мрачног (као код немачких романтичара, Андерсенових претходника). Његова анимализација је људска, психолошка: дајући стварима људску психу, он и њу и њихове судбине гради према средини и условима у којима се налазе. Отуда у његовим бајкама онај фини хумор и она — каткада сентиментална — нежност у којој често чујно трепери и нота со-

цијалног протеста; што се слива у особиту, андерсеновску атмосферу, негде између уздаха и смеха, која неосетно прилеже око и милих и настраних сићушних, ништавних ствари и бића и која је у његовим бајкама заменила мутну тајанственост. Али је Андерсену у бајкама — и од свег његовог дела само у њима — успело да преко тих малих ствари, кроз припросте фабуле, мале згоде, изрекле истине о људима, о своме друштву и животу, те да начини слику људске и друштвене реалности (мимо сву, ма и очишћену, фантастику), снажнију и изразитију но у каквом „озбиљном“, хладном мозговном проблематиком крцатом делу. Његове бајке су слика друштва у Данској у епосу коначног губљења феудализма и превладавања напредног грађанства. Андерсен, који је сам дошао из редова пролетаријата, оваплотио је став нове класе изражавајући кроз уметнички оригиналну форму бајки прогресивне идеје равноправности, победне правде, несавладиве истине, неопходне моралне упорности, честитости, природности, доброте и љубави — свег тог и другог позитивно људског што је у њима опевао надахнуто, искрено и занесено (и са тоном, помало старинским, сиротиње која с поносом показује своје праведно и чисто срце). Оваква условљеност Андерсенова стварања и идејне оријентације и јесте омогућила оно чишћење бајки од натуралног и надљудског, што му се рачуна као неоспорна и знатна заслуга. На овој основи настаје и његово схватање да се живот људском снагом успиње до из-

весне победе над свим злима и складне хармоније упркос свим невољама и расте вера у човека и опевање човека које се у извесним бајкама изразило с потресном патетичном снагом и које Андерсена диже у ред великих песника, упркос свих слабости и недоследности.

Андерсен је у нас превођен доста често, али увек са немачких превода, често прерада, и у фрагментима. Јасно је да ти преводи нису могли бити подлога за ваљану репродукцију оригинала, који је писан — како се то нарочито и похвално истиче — језиком говорним и детету доступним. Тај дански дечији говорни језик, из уста Андерсенових, морао је, по свему осталом судећи, имати особите преливе, које је баш и битно дати. Најзад, ни немачки преводи нису сатласни између себе, дакле, чак ни елементарни услов односа према оригиналу није увек очуван.

Винаверов превод вршен је такође са немачког, па се стога речена примедба односи и на њега. Њу још појачавају извесни елементи, нама се чини не увек оправданог уношења некаквог велетградско-гамонског, понекад чаршиског и деци несвојственог говора, као и извесна ушадљива патинизација тоном и сликама наших народних приповедака, што неће бити добра репродукција Андерсена а није могло бити ни доследно спроведено ни кроз једну бајку. То је свакако штета, јер иначе и добар избор и лакоћа превода чине ову књигу најбољим издањем Андерсена на српском.

Б. П.

САДРЖАЈ

Миливоје Ристић . . .	Професор	385
Новак Симић	Исповијест у сумраку	396
Марко Врањешевић . . .	Записи о Србији 7 јула 1941	413
Григор Витез	Барикаде	414
Душан Матић	После девет година	415
Петар Безруч	Једна мелодија	417
Петар Безруч	Шлеске шуме	419
Зора Симић Милова- новић	Један досада непознат портре Бранка Радичевића	420
Крешимир Георгијевић	Иван Олбрахт	428

БЕЛЕШКЕ

К. Г., Илија Кеџмановић: Вук Караџић	441
К. Г., Јанко Ђоновић: На Влтави	442
П. А., Вук Стеф. Караџић: Писма	443
Т. П., Бранко Радичевић у словеначком преводу	445
Б. П., Андерсен: Бајке	446

ТВОРНИЦА И ОШТРИОНИЦА ТУРПИЈА

Т И О Т

НОВИ САД
Стражиловска
31

Телефон бр. 23-40, 35-30, 32-52, 28-21

В Р Ш И :

Израду и оштрење свих врста турпија, поправку кугличних лежаја, поправку тешких индустријских мотора и линотип машина. Текући рачун код Народне банке, филијала Нови Сад број 3-362-001, 3-362-002, 3-362-006

ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРОМЕТ
САНИТЕТСКЕ РОБЕ

МЕДИЦИНСКИ ДЕПО

НОВИ САД, МАРШАЛА ТИТА бр. 10

Врши снабдевање свих здравствених установа на територији А.П.В.

Хируршким инструментима
Лекарским инструментима
Санитетским материјалом
Санитетским уређајем
Лабораторијском стакларијом
Реагенцијама
Кемикалијама
Зубарским потрошним материјалом
Зубарским инструментима
Зубарским уређајем
Електромедицинским апаратима

ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРОМЕТ
САНИТЕТСКЕ РОБЕ

Медицински депо-огранак

ОПТИКА

НОВИ САД

Маршала Тита бр. 10

Врши израду и оправку свих врста наочара, снабдева оптичким материјалом читаву територију А.П.В.

ГРАДСКИ МАГАЗИН

за текстил и кожу у Новом Саду

С

набдева најшире слојеве народних маса својим великим избором свих врста текстилне робе, обуће и конфекције гарантованог снабдевања као и у слободној продаји. Надаље великим избором мушке и женске помодне робе, кожне галантерије, парфимерије, бижутерије и ситне галантериске робе, канцеларским материјалом и школским прибором, дечјим играчкама и разном дрвенаријом, све путем своје разгранате трговачке мреже преко које ће наше народне масе бити брзо и услужно снабдевене.

**ПОКРАЈИНСКО
ИНВАЛИДСКО ПРИВРЕДНО ПРЕДУЗЕЋЕ
А. П. В. ЗА ИНДУСТРИЈУ И ЗАНАТСТВО**

Брзојави: **НОВИ САД** Телефон: централа 35-90
Инвалидско индустријско директор 28-22

Маршала Тита ул. бр. 3

Текући рачун код Народ. банке филијале у Н. Саду бр. 3-503.000

ИМА СВОЈЕ РАЗНЕ РАДИОНИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ
АП ВОЈВОДИНЕ, А У НОВОМЕ САДУ ОВЕ:

- 1) „Златан венац“ радионица ликера
- 2) Посластичарница „Москва“ једна од најуређенијих
такве врсте у земљи
- 3) „Југосифон“ радионица за израду сифонских глава
- 4) Прецизна механичарска радионица
- 5) Пушкарска радионица
- 6) Аутомеханичарска радионица
- 7) Машинске радионице (две)
- 8) Женски кројачки салон
- 9) Берберско-фризерски салон
- 10) Крзнарска радионица
- 11) Књиговезачка радионица
- 12) Лимарско-водоинсталатерска радионица.

Прецизна механичарска радионица прима на оправку све врсте
рачунских и писаћих машина, а по позиву врши услужне радове
на лицу места. Сталне муштерије имају попуст.

БЕТОН

ИНДУСТРИЈА БЕТОНСКИХ ПРОИЗВОДА

Нови Сад

ДАВИДА РАЦКОВИЋА УЛИЦА 7

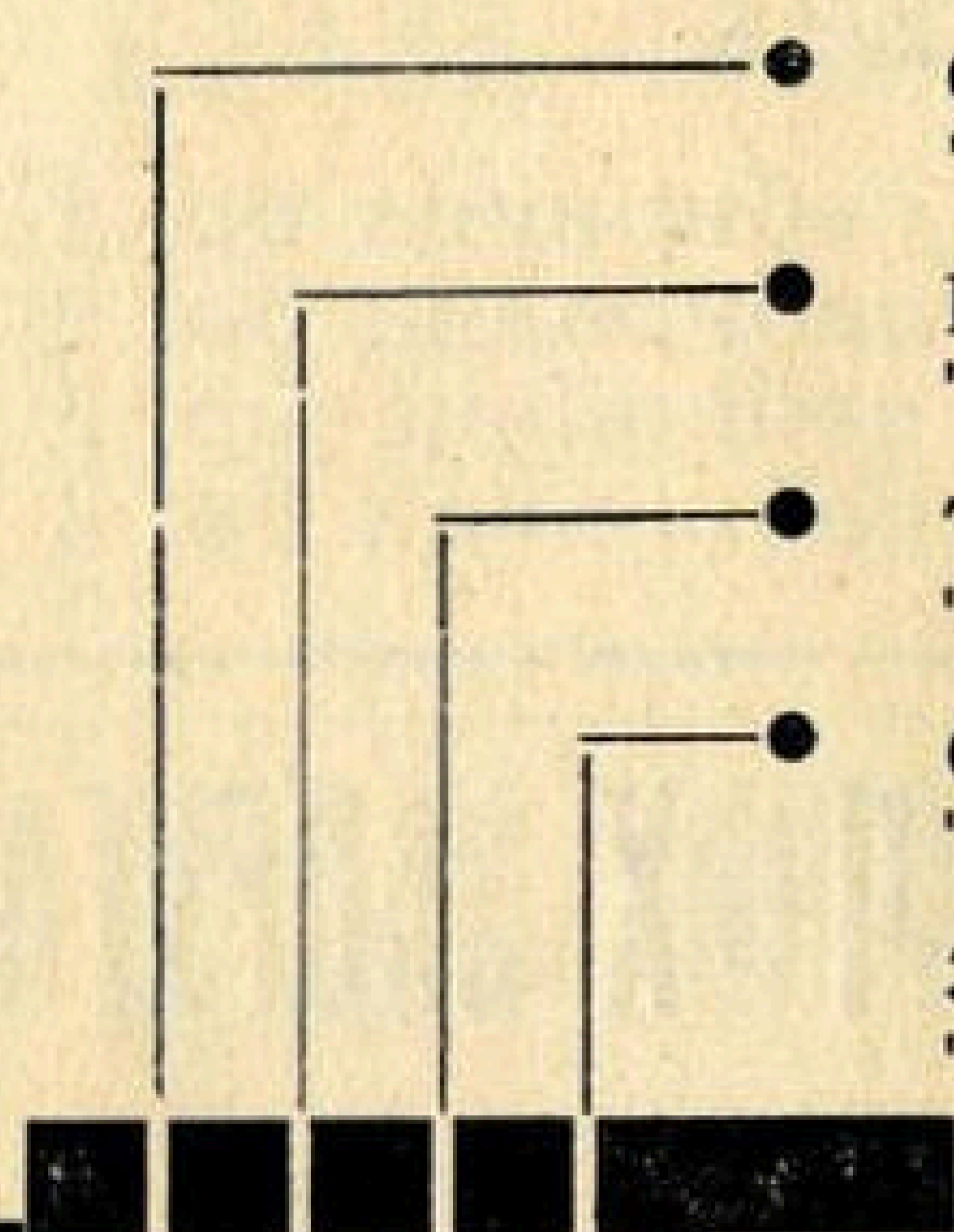
Израђује:

бетонске канализационе цеви свих димензија
цементне плочице у разним бојама
бетонске железничке прагове за нормалне
и уске колосеке
бетонске стубове за све врсте далековода
валове, јасле, бурад, секове, ограде
вратанца за димњаке
природни и вештачки камен
лаке грађевинске плоче од трске и поздера

ВОЈВОЂАНСКА ИНДУСТРИЈА СВИЛЕ

Нови Сад

Производи од природне свиле:

• све врсте грежа

• предиво и конац

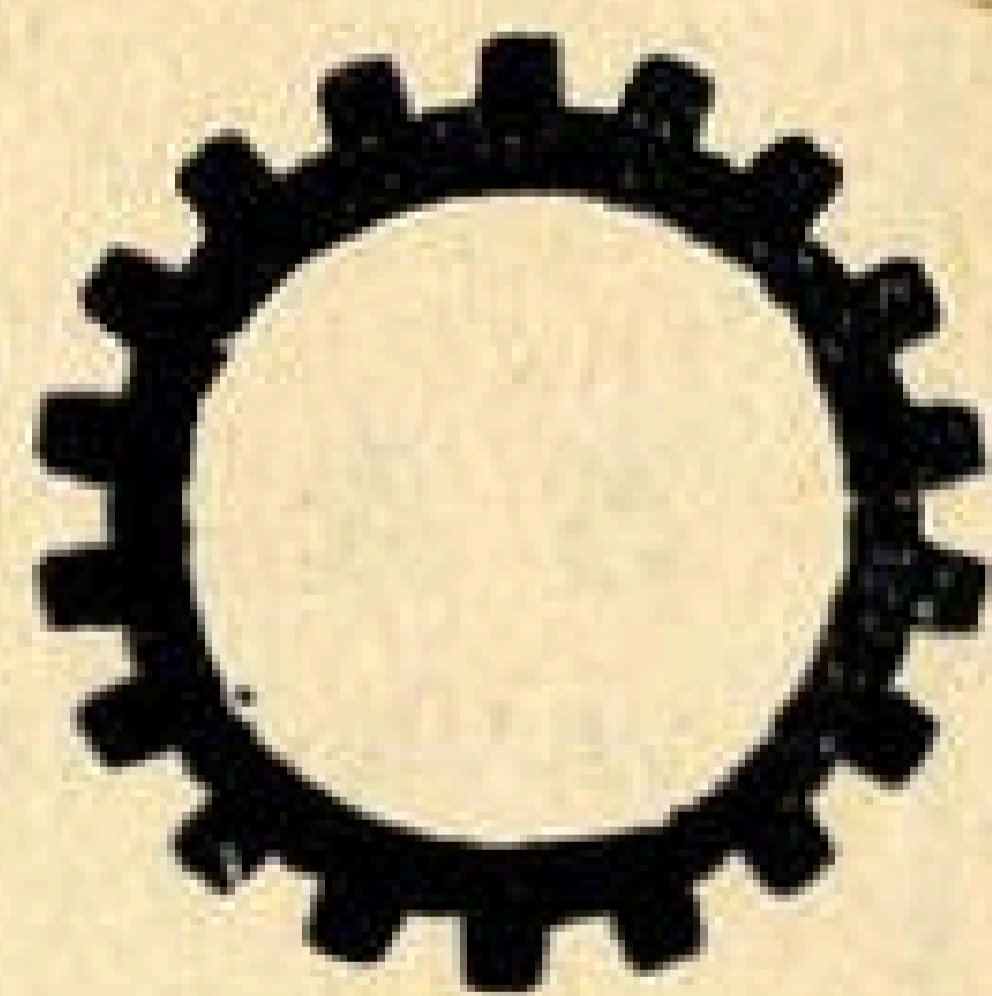
• тканине за хаљине и веш

• специјалне техничке тканине

за индустријске сврхе

ПЕТАР ДРАПШИН

ФАБРИКА ЗАВРТЊА, ЖИЧАНЕ И ГВОЗДЕНЕ РОБЕ

Израђује:

шрафску робу
жичане ексере
поткивачке ексере
завртње за дрво
заковице

жичано платно
плетиво
изолаторске носаче
тирфоне и шрафове
за горњи строј

Нови Сад

Сремска улица број 15
Телефони: 21-63 и 23-11

ЈУГОДЕНТ

фабрика зуботехничких уређаја и инструмената

Израђује зуболекарске уређаје и све врсте инструмената за зубне лекаре и зуботехничаре

Н О В И С А Д, Фрушкогорски пут 13, телефон 41-44

ГРАДСКА ХЕМИЈСКА ФАРБАРСКА ЧИСТИОНА Нови Сад

Централа Милетићева улица 45, сабирница бр. 1
Југословенске Армије 4, сабирница бр. 2
Југословенске Армије 42, сабирница бр. 3
Титова улица 25, сабирница бр. 4

СРЕСКИ САВЕЗ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА Н О В И С А Д

врши снабдевање свих земљорадничких задруга на територији свога среза и откуп пољопривредних производа.

НОВОСАДСКА ФАБРИКА КАБЕЛА Нови Сад

Производи:

Изоловане спроводнике,
голе бакарне водове,
динамо жицу са памуком или свилом,
бакарну и челичну ужад,
траку за изоловање,
бакарне, месингане и алуминијеве цеви,
шипке и профиле.

Специјалитети:

Аутомобилски профили,
цеви за манометре,
цеви за кондензаторе.

ЗАВОД I
ул. Ла Пасионарије
2-4

Телефони: 21-21
21-22
21-61

ЗАВОД II
Сремска улица 12
Телефон: 22-54

ПОСЕТИТЕ
НАШЕ УНИВЕРЗАЛНЕ ПРОДАВНИЦЕ

НАРОДНИ МАГАЗИН

НОВИ САД

где имате највећи сортиман у избору робе
Ваше потребе.

ТЕЛЕФОНИ: Продавница број 1: 30-38
Продавница број 2: 29-39

РАДНИЦИ,
НАМЕШТЕНИЦИ
И ОСТАЛИ
ПОТРОШАЧИ

СВЕ ВАШЕ
ПОТРЕБЕ

у вези са гарантованим као
и слободним снабдевањем

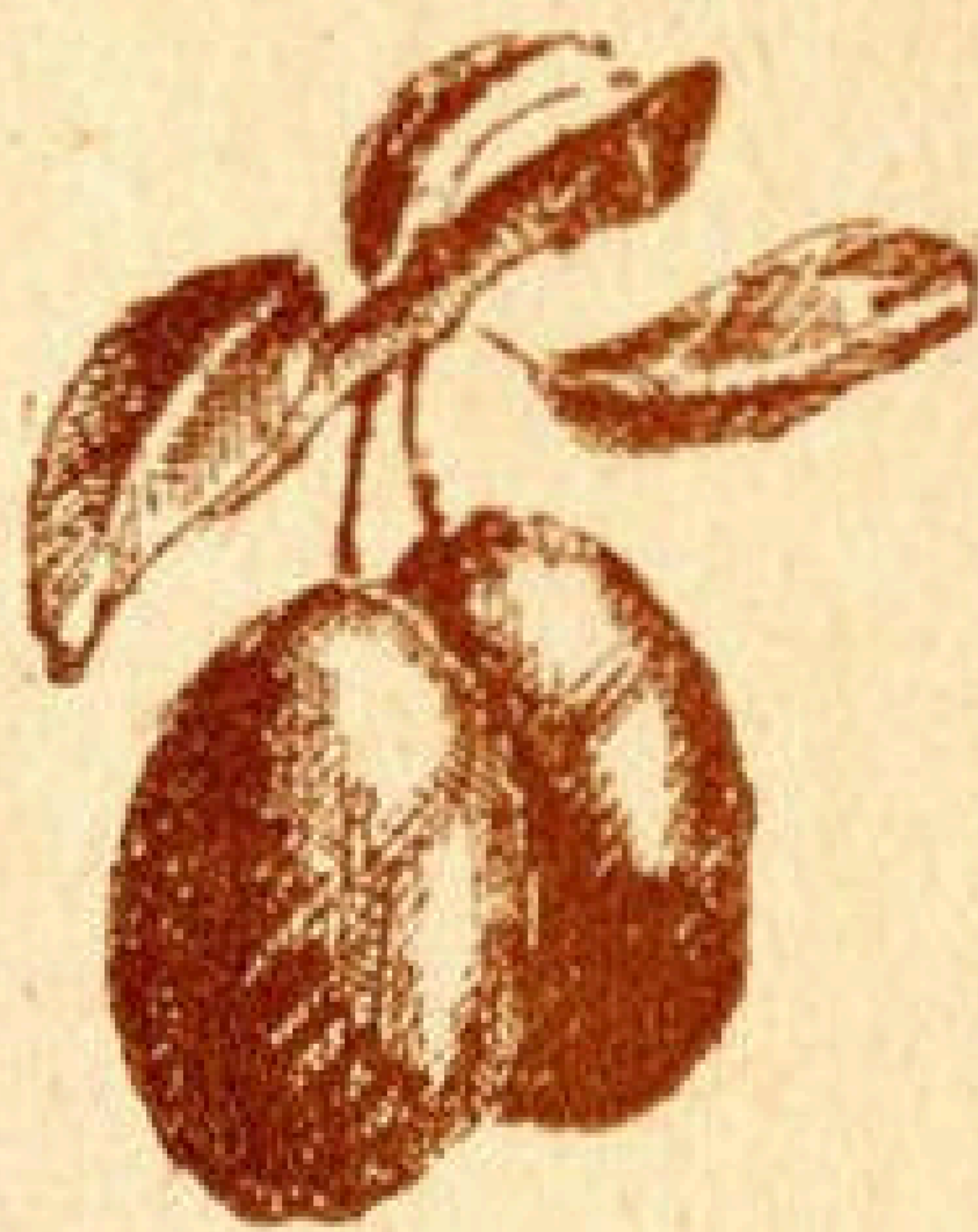
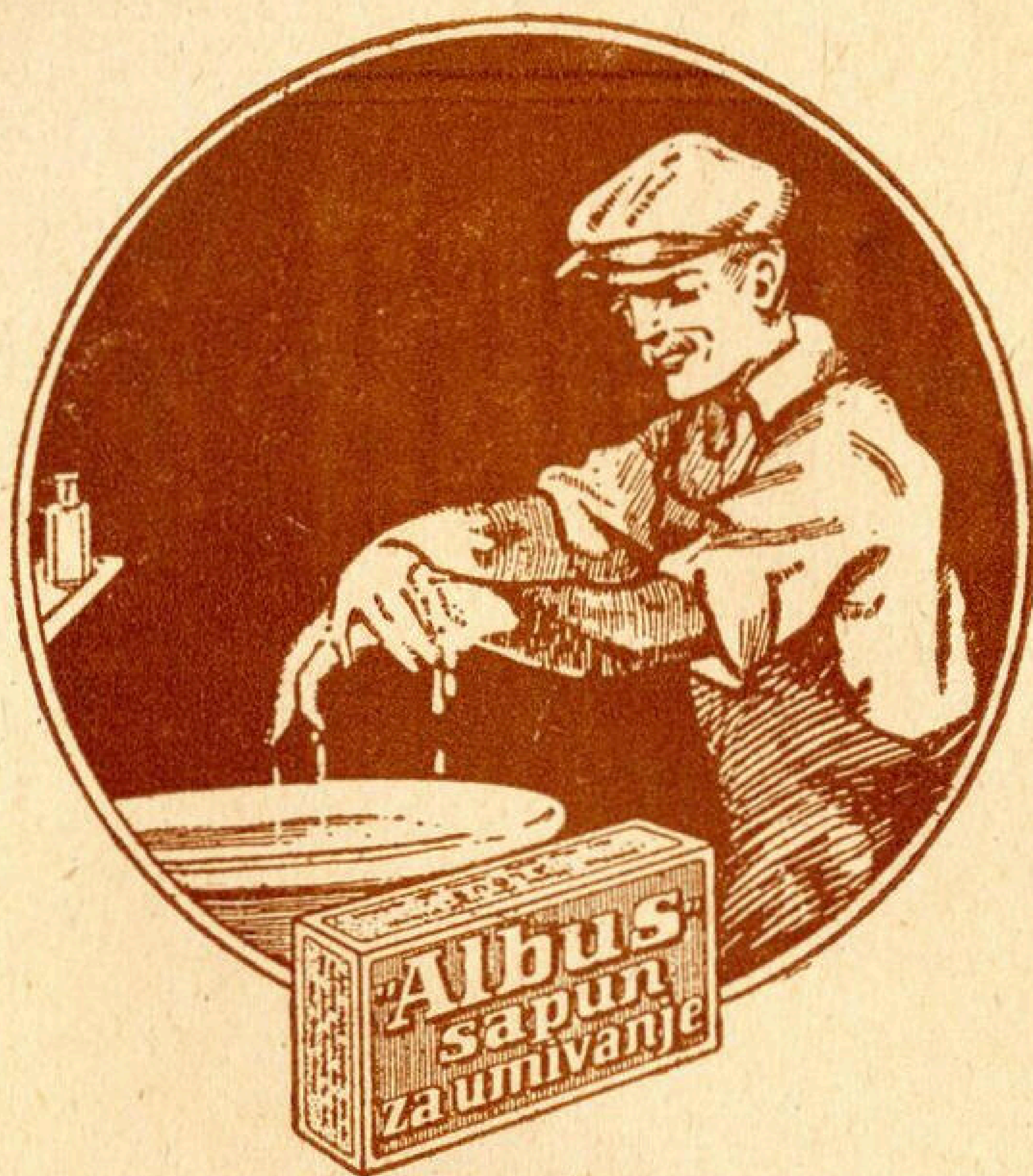
НАЈПОВОЉНИЈЕ
ЋЕТЕ ПОДМИРИТИ

у продавницама

РАНАПОЗ-а

У НОВОМ САДУ

ПОВРТАР

Телефони:

24-66

38-60

ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРОМЕТ
ВОЋЕМ, ПОВРЋЕМ И ЊИ-
ХОВИМ ПРЕРАЂЕВИНАМА

Текући рачун код Народне банке
ФНРЈ, Главна филијала Нови Сад,
бр. 3-751.471 и 3-571.471.

Телеграм: „Повртар“ Нови Сад.